Notes bibliogràfiques

Quesits o perquens *(regiment de sanitat i tractat de fisiognomonia)* Girolamo Manfredi

ed. Antònia Carré
Barcelona: Barcino
(Els Nostres Clàssics, B. 25),
2004, 314 pp.

Una de les línies d'investigació que Antònia Carré ha seguit amb més decisió durant els últims anys és l'estudi de textos mèdics medievals en català. I un dels fruits més interessants de la seva recerca és el llibre que tenim a les mans, com ja ho va ser la seva edició dels *Aforismes* d'Hipòcrates. Totes dues obres s'emmarquen en el procés de traducció de textos de filosofia natural i medicina que va tenir lloc a la Corona d'Aragó des de finals del segle XIII i principis del XIV, en el si dels profunds canvis socials que varen marcar els últims segles medievals de l'Occident llatí. L'interès social creixent per garantir la salut va generar una gran demanda d'obres cientificomèdiques escrites en llengua vulgar per tal de poder ser enteses pel públic no universitari, fenomen conegut com a medicalització de la societat. El públic abraçava des de nobles a mercaders, però especialment els pràctics de la medicina sense formació acadèmica (cirurgians, barbers, etc.), obligats a instruir-se per poder seguir exercint el seu ofici.

Un bon exemple de la difusió d'obres de caràcter mèdic en vernacle és la traducció catalana intitulada *Quesits o perquens*, que ens ha pervingut en una única edició impresa a Barcelona el 1499 per Pere Posa, el primer català documentat que es dedicà al negoci editorial. L'estudi d'aquest incunable presentava un enigma inicial: l'atribució a Albert el Gran que apareixia a l'encapçalament de l'edició, i que tots els catalogadors havien acceptat com a vàlida. L'assignació d'obres apòcrifes a autors prestigiosos com Aristòtil, Albert el Gran o, en el context català, Ramon Llull i Arnau de Vilanova, era un procediment habitual per dotar el text de major autoritat i promoure'n la difusió, cosa que feia sospitar de l'autenticitat de l'autoria. Després d'una llarga recerca, el 2001 Antònia Carré i Lluís Cifuentes van donar a conèixer la identificació correcta: es tracta del *Liber de homine. Il Perché* (1474), del metge i astròleg bolonyès Girolamo Manfredi. Concretament, la traducció catalana procedeix de l'edició napolitana de l'obra (impresa per Francesco del Tuppo el 1478), l'única en què es produeix la falsa atribució. Malauradament, el traductor i les circumstàncies de la traducció catalana resten encara desconeguts.

El *Liber de homine* és una obra divulgativa escrita en italià que va gaudir d'una enorme difusió i que es va traduir al català (1499) i al castellà (1567). En consonància amb la seva intenció didàctica, Manfredi utilitza l'estructura de la literatura de problemes, en forma de preguntes ('quesits o perquens') i respostes; una estructura que té el seu inici en els *Problemata* pseudoaristotèlics. L'obra consta de dues grans parts: la primera és un regiment de sanitat; la segona, un tractat de fisiognomonia. El regiment de sanitat està dividit en set capítols, reestructurats en sis en la traducció catalana per fer-los coincidir amb les sis coses no naturals del galenisme que hi són tractades, les quals integren l'entorn de l'ésser viu i hi estableixen una interacció tan íntima que en determina l'estat de salut. Manfredi les ordena així: el menjar i el beure, el vetllar i el dormir, l'exercici i el repòs, l'evacuació i la repleció, l'aire i l'ambient, i, per últim, els moviments de l'ànim. Pel que fa al tractat de fisiognomonia, conté tretze capítols, atenent a diverses parts del cos, del cap als peus.

L'edició dels *Quesits o perquens* s'inicia amb un complet estudi introductori en què s'analitzen, d'una banda, les circumstàncies de Girolamo Manfredi i la seva obra, i de l'altra, les característiques de la traducció catalana. L'editora conclou que és una traducció fidel i de qualitat, pro-

va que l'anònim traductor posseïa els coneixements de medicina necessaris per portar a terme amb èxit la seva tasca, i prou perícia per corregir amb encert alguns errors presents al text italià.

Per a l'edició de l'obra, a banda d'acarar la traducció amb l'incunable napolità, s'han tingut en compte la primera edició italiana (Bolonya, 1474) i la traducció castellana. La confrontació de tot aquest material ha permès a la curadora esmenar amb fiabilitat els errors atribuïbles al traductor, ja siguin d'interpretació o de lectura, incloses algunes supressions respecte al text italià. Els errors tipogràfics, abundants en les obres nascudes de la primera impremta, també han estat corregits i registrats a l'anotació.

La inclusió d'un extens i elaborat glossari al final de l'obra evita l'excés de notes lingüístiques. Aquest instrument, indispensable per a la comprensió del text, es presenta dividit en dos grans blocs: el primer està dedicat a la terminologia mèdica emprada als *Quesits* i es complementa amb una llista de termes sobre alimentació que forneix un panorama dels aliments consumits a l'edat mitjana i les propietats que els eren atribuïdes. La segona part conté termes generals de difícil comprensió. En totes les entrades es defineix el mot i se'n dóna la primera documentació. El glossari condensa els coneixements mèdics que es desprenen de l'obra i, succintament, familiaritza el lector amb els conceptes de la medicina galènica medieval. La seva aportació, però, va molt més enllà: constitueix una eina fonamental a l'hora d'elaborar un futur diccionari de termes científico-mèdics del català medieval. La llengua castellana ja gaudeix d'una obra lexicogràfica d'aquestes característiques; en el cas del català, en canvi, a banda dels diccionaris d'Alcover i Moll i de Coromines, solament es disposa d'alguns glossaris inclosos en edicions de textos científics. Alguns estudiosos, entre els quals destaca Antònia Carré, fa anys que reivindiquen la necessitat d'aquest diccionari i treballen per ferlo realitat.

El didactisme que amara els *Quesits o perquens* permet que el lector s'aproximi amb comoditat a la ciència de finals de l'edat mitjana. De ben segur que alguna de les respostes arrencarà un somriure al lector modern; per exemple, aprendrà que els homes nascuts a les regions més caloroses són negres perquè la intensa calor crema l'embrió dins la matriu; que la carn del porc es paeix millor i nodreix més perquè és la més semblant a la carn humana; que normalment s'esternuda dues vegades seguides, una per cada forat del nas, o que l'embriac no articula bé els mots perquè la humitat del vi fa inflar la llengua, que és com una esponja, i n'entorpeix el moviment.

L'estudi i l'edició de textos científics com la traducció del *Liber de homine*, contextualitzant-los en el si de la societat i dels corrents històrics que els van generar, a banda de treure a la llum petites joies fins ara poc conegudes, permet ampliar el coneixement lexicogràfic de la llengua catalana medieval. Les aportacions d'aquesta línia de recerca beneficien alhora la història de la cultura catalana i la història de la ciència.

RAQUEL PARERA

Hi ha una nova *Bibliografia de la literatura occitana medieval* anual a l'espai Narpan (www.narpan.net).

Sabrina Galano, *Blandin di Cornovaglia*, Alessandria, Edizioni dell'Orso, 2004, 225 pp.

Vidas y amores de los trovadores y sus damas
Martín de Riquer

Barcelona: El Acantilado (Narrativa del Acantilado, 74), 2004, 234 pp.

Vida i aventures del cavaller valencià don Pero Maça
Martí de Riquer

Barcelona: Quaderns Crema (D'un dia a l'altre, 18), 2004, 126 pp.

Llibre de tres
ed. Martí de Riquer

Barcelona: Quaderns Crema (Sèrie gran, 19), 1997, 74 pp.

Aprofitant el bon moment de l'editorial de Jaume Vallcorba (aniversari, reconeixements i l'èxit indiscutible de l'aventura espanyola d'*El Acantilado*), l'editor ha aprofitat per endegar una sèrie de reedicions del seu fons en general, i de l'obra de Martí de Riquer en particular. L'esforç es justifica, sobretot, si tenim en compte que alguns d'aquests volums pertanyien a la gairebé introbable col·lecció d'*El Festín de Esopo* de Sirmio. Penso, per exemple, en la reedició de les poesies d'Arnaut Daniel curada pel mateix Martí de Riquer. Aquí, però, es comentaran altres obres de Riquer: les *Vidas y amores de los trovadores y sus damas*, la *Vida i aventures del cavaller valencià don Pero Maça* i el *Llibre de tres*.

L'any 1995, a Barcelona, l'editorial del Círculo de Lectores i Galaxia Gutenberg van editar el llibre de Martí de Riquer titulat *Vidas y retratos de trovadores*, amb el subtítol de *Textos y miniaturas del siglo XIII*. L'edició de Quaderns Crema ha respectat tant la introducció com la traducció castellana dels textos. Però, per desgràcia, ha prescindit de la versió original occitana, amb la qual s'acarava la traducció de Riquer a l'edició de 1995. A més a més, no s'han reproduït les 179 miniatures de trobadors i *trobairitz*, sens dubte per motius de producció. Per totes aquestes raons, amb l'elegància habitual dels productes posats al mercat per Vallcorba, sembla que s'hagi tingut la voluntat de fer una versió accessible d'un llibre segurament descatalogat i de preu excessiu. Benvingut sigui, doncs, el llibre, encara que no es pugui gaudir de les belles il·luminacions de l'edició anterior. Entre d'altres raons, perquè, a canvi, continua oferint una reeixida feina de compilació i d'interpretació tant dels trobadors estudiats com del context en què els va tocar viure i en què van desenvolupar la seva obra. I, sobretot, perquè algunes vides de trobadors són veritables novel·les breus, sovint d'una bellesa i d'una intensitat insospitades. Del recull, per exemple, en destacaria, si n'hagués de triar algunes, la de Bernart de Ventadorn (pp. 36-40), la de Giraut de Bornelh (pp. 43-47), la de Bertran de Born (pp. 50-78), la de Gaucelm Faidit (pp. 89-100), la de Dalfin d'Alvernha (pp. 132-138), la de Peire Vidal (pp. 155-160), la de Raimon de Miraval (pp. 160-174), la de Raimbaut de Vaqueiras (pp. 187-195), la popular i famosa vida de Guillem de Cabestany (pp. 215-223) o la de Rigaut de Berberzilh (pp.81-87). D'aquest bell cavaller d'Aquitània, que trobava millor que no pas parlava, s'explica que es va enamorar de la filla de Jaufré Rudel. Rigaut, després de ser acceptat per la dama, la va cantar amb el senyal de «Millor que dama». Un dia, una altra dama va cridar el trobador i li va declarar la seva admiració per la paciència que demostrava envers la «Millor que dama». Li va proposar de fer-lo el seu amant si oblidava la filla de Jaufré Rudel. Rigaut, finalment, va accedir a les proposicions d'aquesta segona dama, que aleshores, el va obligar a acomiadar-se de la primera. La filla de Jaufré li va pregar que no marxés perquè en aquell moment estava disposada a concedir-li el plaer que el trobador havia desitjat durant tant de temps. Els precs de la dona no van fer canviar d'opinió Rigaut, però quan va presentar-se a la seva nova dama, no es va trobar amb la rebuda esperada. De fet, la segona dama el va refusar argumentant que el mateix que havia fet amb la filla de Jaufré Rudel li faria a ella si l'acceptava. Rigaut es va entristir molt i va decidir tornar a demanar mercè a «Millor que dama», però ella el va refusar. Llavors va fugir a una petita casa al bosc i va decidir que no en sortiria mai més fins que recuperés la mercè de la seva dama. Moltes dames i molts cavallers van pregar a Rigaut que sortís del seu refugi, però ell es mantenia ferm i deia que no ho faria mai sense la mercè de la seva dama. Quan els cavallers i les dames van sentir això, van anar a pregar a la dama que perdonés el trobador. Aleshores, la dama va dir que el perdonaria si cent dames i cavallers enamorats li ho demanessin de genolls i amb les mans juntes. Així ho van fer i Rigaut va ser perdonat per la seva dama.

Segurament, dels tres llibres ressenyats aquí, el més personal i en el qual es reflecteix d'una manera més evident els coneixements i l'ofici de l'autor és la *Vida i aventures del cavaller valencià don Pero Maça*. A partir de materials d'arxiu dispersos, Riquer esbossa la vida d'un dels senyors del noble llinatge aragonès dels Maça. De fet, Riquer no només s'acontenta a donar forma a la biografia de don Pero Maça, sinó que recula fins a l'avi, també don Pero, i als seus conflictes amb Pere el Cruel (capítol primer); a l'àvia, Isabel Cornell (capítol segon) i al pare, don Pero Maça de Liçana, sobretot pel que fa a la seva intervenció i mort al setge de Catània (capítol tercer). Tot amb tot, el gruix de l'estudi, lògicament, el constitueix la vida de don Pero Maça: la seva infantesa i formació (capítol quart), el sorprenent casament amb Brianda Cornell, germana de la seva àvia (capítol cinquè); la seva intervenció al setge de Balaguer (capítol sisè), els enfrontament amb Joan Vilaragut (capítol setè), les seves relacions amb la infanta Caterina i Juan de Mendoza (capítol vuitè), els deseiximents amb les famílies Boil i Fajardo (capítol novè); fins arribar als darrers testimonis documentals de la vida de l'atrafegat noble de la Corona d'Aragó (capítol desè). El volum inclou, a més, en apèndix, la *Dispensació de la senyora de Moxén*, composició de 146 versos d'hexasíl·labs apariats (comentada a les pp. 24-26) composada per a l'àvia de don Pero Maça, Isabel Cornell. Tot el llibre està dominat per la voluntat explicativa de l'autor. De fet, Riquer aconsegueix perfilar tota una nissaga de l'alta noblesa valenciana des del primer terç del segle XIII a la segona meitat del XV i, alhora, oferir al lector un retrat viu, penetrant i fidel de la societat del segle XV. Fonamentalment dels bregosos cavallers de la tardor medieval tan presents al nostre imaginari gràcies a dues grans novel·les com el *Curial* i el *Tirant*.

Afegeixo a aquesta ressenya el *Llibre de tres*, que va ser editat ja fa alguns anys. Aquest interessant recull paròdic d'aforismes, que ha estat menys divulgat que altres edicions de Martí de Riquer, evidencia la mes-

tria de l'editor per mostrar-nos en ben poques pàgines els aspectes essencials del text i situar-lo en un context que el faci entenedor. En aquest cas Riquer ens fa parar atenció als elements que condueixen a una lectura paròdica i ens demostra amb un exemple l'interès que el *Llibre de tres* podia despertar entre el públic contemporani. L'edició anotada del recull ve seguida de l'edició facsímil del breu text a partir del manuscrit de la Bibliothèque Inguimbertine de Carpentras (folis 60-65); que, desgraciadament, sovint no s'acaba de llegir amb facilitat.

Per acabar, m'agradaria destacar que tots tres llibres demostren, i a més de diverses maneres, que és possible fer coincidir l'erudició amb la divulgació. Justament per aquesta raó, al meu parer, tants llibres de Martí de Riquer han esdevingut clàssics. Perquè són llibres que no han renunciat al rigor acadèmic, però que tenen una clara voluntat de ser entesos pel màxim públic possible i perquè aconsegueixen despertar l'interès i la passió cap a la literatura i la cultura de l'edat mitjana, que l'autor i editor d'aquests tres llibres ressenyats traspua en cada una de les seves nombrosíssimes obres.

XAVIER BONILLO

NOVETATS DE LITERATURA OCCITANA

Isabel de Riquer i Maricarmen Gómez Muntaner, *Las canciones de Sant Joan de les Abadesses. Estudio y edición filológica y musical*, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2003, 94 pp.

Joan Castellnou, *Compendis de la conoxença dels vicis que·s podon esdevenir en los dictats del Gai Saber*, Cagliari : CUEC, 2003, 269 pp.

Carol Sweetenham i Linda M. Paterson, *The 'Canso d'Antioca': an Epic Chronicle of the First Crusade*, Ashgate, 2003, XI + 363 pp.

La prudència de l'escolar catòlic i altres escrits
Arnau de Vilanova

Introducció de Carles Mensa. Tr. de Jordi Raventós. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya; Fundació Enciclopèdia Catalana, (Clàssics del Cristianisme, 93), 2002, 221 pp.

Al segle XIII, molt abans que les ciències i les humanitats s'independitzessin de la casa comuna, Arnau de Vilanova (ca. 1240-1311) va combinar la docència universitària i la pràctica de la medicina amb incursions valentes en la literatura filosòfica i teològica. Esperit independent i visionari, Arnau va protagonitzar la seva aventura intel·lectual en un moment de forta crisi de l'Església, que perdia hegemonia cultural davant l'empenta de les universitats i lideratge espiritual davant dels sectors que preconitzaven —i practicaven— el retorn a l'austeritat del cristianisme primitiu.

Arnau va ser metge de cambra de Pere el Gran, Alfons II i Jaume II d'Aragó i va posar els seus coneixements mèdics al servei dels papes Bonifaci VIII, Benet X i Climent V. Només l'enorme prestigi assolit com a metge va salvar-lo de caure en l'anatema i de ser condemnat com a heretge. Bonifaci VIII el va amonestar amb unes paraules que han esdevingut famoses: «Ocupa't de medicina, i no de teologia, i t'honorarem». I és que a Montpeller, on aleshores ensenyava medicina, Arnau de Vilanova havia entrat en contacte amb les doctrines de Pèire Joan Olieu i s'entossudia a enfuriar la jerarquia eclesiàstica amb la redacció i difusió de textos apologètics.

Arnau havia après hebreu i literatura rabínica amb l'expert orientalista Ramon Martí i va mantenir sempre estrets lligams amb la cultura jueva. Coneixia la tradició talmúdica d'exegesi de les Escriptures i la mística cabalística, i va aplicar aquests coneixements a l'hermenèutica teològica. El centre de gravetat de l'obra teològica d'Arnau és l'obsessió per l'advenim ent de l'Anticrist —que s'havia d'esdevenir, segons els seus càlculs, el 1378— i la fi del món. Seduït per les doctrines visionàries de Joaquim de Fiore, Arnau demana el retorn de l'Església als ideals dels primers cristians, amb les credencials d'obscures revelacions i d'unes interpretacions molt personals de l'Escriptura.

Aviat farà seixanta anys que van aparèixer a la col·lecció Els Nostres Clàssics (1947) els dos volums —*Escrits religiosos* i *Escrits mèdics*— de l'obra catalana d'Arnau de Vilanova, a cura del pare Miquel Batllori i amb pròleg de Joaquim Carreras. Els textos mèdics en llengua llatina veuen la llum d'ençà 1975 a la sèrie *Opera medica omnia*, dirigida per l'equip de McVaugh, Garcia Ballester i Paniagua. Les obres teològiques llatines, per la seva banda, s'han anat publicant a l'*Arxiu de Textos Catalans Antics* des de 1988, a cura de Josep Perarnau. El volum que ressenyem posa en circulació per primera vegada la traducció catalana —clara i precisa com el llatí d'Arnau— de cinc d'aquests textos: les especulacions cabalístiques de l'*Allocutio super significatione nominis tetragrammaton*; dos tractats apocalíptics, el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* i l'*Ars catholicae philosophiae*; i dos tractats de temàtica pròpiament espiritual: el *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* i *l'Allocutio christini*.

Tal com és habitual en els volums de la col·lecció «Clàssics del cristia-

nisme», el llibre arrenca amb una presentació molt completa de l'autor i la seva obra. L'exhaustiva introducció de Jaume Mensa (pp. 7-45), autor d'importants treballs sobre la faceta espiritual d'Arnau de Vilanova, incorpora un generós aparat de notes que permet al lector interessat de conèixer l'evolució de la bibliografia arnaldiana, aprofundir aspectes especialment complexos i valorar hipòtesis, que si no són definitives, resulten sempre suggerents. En l'apartat «Arnau de Vilanova i el seu temps» se'ns informa dels avenços de la investigació més recent, que ha permès «desfer» una biografia fabulosa, i es presenten les tres cares de la figura polièdrica d'Arnau: metge, «diplomàtic» i teòleg reformista, un vessant que històricament ha estat mal conegut (p. 16). L'apartat «L'obra teològica d'Arnau» reconstrueix l'aspra polèmica escatològica mantinguda amb els teòlegs de París i amb l'orde dominic —una polèmica que havia de marcar el canvi d'orientació dels textos arnaldians. Així, l'obra teològica d'Arnau, que encara no té una edició crítica completa, es divideix en tres etapes: fase prepolèmica (1292-1297); fase polèmica (1297-1305) i fase postpolèmica (1305-1311).

Entre 1297 i 1305 Arnau de Vilanova va mantenir una aferrissada polèmica sobre la fi dels temps amb els filòsofs i els teòlegs professionals. Durant aquests anys Arnau va abandonar el mètode exegètic proper a la càbala per escrutar, en comptes de les lletres i les grafies del text bíblic, les paraules i les proposicions gramaticals; va decidir, a més, substituir les especulacions abstractes sobre l'ésser diví per la publicació de l'anunci concret de la vinguda de l'Anticrist i de la posterior fi dels temps. Aquestes tesis apocalíptiques desencadenen la polèmica, que s'origina a París però s'escampa aviat a l'àrea catalana i provençal. Els adversaris d'Arnau neguen la possibilitat de conèixer per revelació bíblica la data de la vinguda de l'Anticrist. L'any 1305 Climent V atura la discussió i crea les condicions per desactivar la bel·ligerància d'Arnau. A partir d'aquest moment, recuperada la serenor, Arnau escriurà obres de tarannà obertament espiritual.

Tot i la gran varietat de gèneres literaris emprats i les circumstàncies diverses que van motivar-ne la redacció, el conjunt dels textos teològics d'Arnau de Vilanova està articulat per una sèrie d'idees essencials. Mensa parla de cinc idees «que podríem considerar més fermes i menys instrumentals» (p. 28): 1) assoliment de la veritable noblesa a través de l'«espiritualització» de la realitat sensible —l'antropologia fonamenta els plans de reforma, la teoria del coneixement i el concepte de teologia arnaldians; 2) confiança en les capacitats humanes de conèixer Déu, amb una clara continuïtat entre coneixement revelat i coneixement natural; 3) necessitat d'una reforma individual— a la manera dels beguins, que seguien al peu de la lletra els valors evangèlics— i col·lectiva —la reforma dels costums ha de ser promoguda pel papa, amb la col·laboració dels reis; 4) consciència de viure en els temps darrers, uns anys que són teològicament rellevants perquè l'anunci apocalíptic ha d'estimular els cristians vers la conversió; 5) la teologia autèntica, que Arnau anomena «exposició o demostració catòlica», es basa sempre en la revelació divina i no contradiu la lògica de la raó. El tercer dels apartats de la introducció, «La posteritat d'Arnau de Vilanova», ressegueix la controvèrsia doctrinal i la persecució disciplinar de què van ser objecte les obres d'Arnau. L'apartat introductori del volum té com a colofons una cronologia completa (pp. 34-38) i una bibliografia desglossada en tres blocs (pp. 39-45), que inclou informació sobre les edicions i estudis de les cinc obres editades en el volum i estudis de caràcter general.

Dues de les cinc obres publicades corresponen a la fase prepolèmica d'Arnau. La primera, l'*Allocutio super significatione nominis tetragrammaton* (*El significat del Tetragràmmaton*, 1392), porta fins a les darreres conseqüències el treball hermenèutic que havia iniciat el dominic Ramon Martí. Arnau fa l'exegesi del tetragràmmaton, primer en llengua hebrea i després en llatí, i interpreta cada lletra segons la seva forma, la sonoritat i el lloc que ocupa en l'alfabet. El *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* (*La prudència de l'escolar catòlic*, d'abans de 1297) és un tractat sobre la saviesa.

Les altres tres obres s'han de considerar polèmiques. El *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*El misteri de les campanes de l'Església*, 1301) recupera, en una versió més acadèmica, les tesis apocalíptiques que Arnau havia exposat a París. La *Philosophia catholica et divina* (*Art de la filosofia catòlica*) és una *ars*, una tècnica que ha de permetre a tothom d'identificar l'Anticrist i els seus seguidors a fi de poder-se'n defensar. La influència del franciscà espiritual Pèire Joan Olieu hi és ben notable: Arnau n'aprofita l'esquema de la teologia de la història i el té en compte a l'hora de defensar la pobresa evangèlica. A l'última de les obres traduïdes en aquest volum, l'*Allocutio christini* (*Al·locució de l'imitador de Crist sobre les coses que convenen a l'home, de 1304-1305*), Arnau descriu com ha de ser el príncep cristià.

Martí de Riquer va escriure: «Perquè Arnau de Vilanova fos un geni només mancà una cosa: que l'Anticrist i la fi del món s'haguessin esdevingut al segle XIV». Alegrem-nos de tots dos fets: que el seu error el deixés tan a prop de la genialitat —patrimoni de Ramon Llull— i que els lectors d'avui, gràcies que el món encara roda, puguem assaborir aquests textos plens de misteri.

DAVID GUIXERAS

Lo desconhort, Cant de Ramon
Ramon Llull

ed. Josep Batalla
Barcelona: Obrador Edendum, 2004, 148 pp.

Obrador Edèndum, amb *Lo desconhort, Cant de Ramon*, tot just acaba d'estrenar-se com a col·lecció literària dedicada a la cultura produïda a Europa, amb un èmfasi especial en el període que abasta fins a l'època medieval. Els seus responsables han definit així el seu projecte editorial: «inicialment, l'àmbit d'edició serà la cultura humanística —filosòfica, teològica i literària—, encara que no excloem abraçar també el de les ciències naturals».

L'edició de Josep Batalla, divulgativa i amena, consta d'una àmplia introducció dividida en sis apartats, cada un dels quals rep un títol procedent del mateix text de *Lo desconhort*. La primera d'aquestes seccions ens trasllada a la realitat de Ramon Llull, a la darreria del segle XIII, marcada per la inestabilitat econòmica, la caiguda de Sant Joan d'Acre i la repressió inquisitorial de tota manifestació religiosa que s'allunyi de l'ortodòxia cristiana. En segon lloc, presenta un resum biogràfic que destaca la voluntat apologètica de Llull a l'hora de «consirar del món son estament». En altres mots, convèncer els infidels de la veritat cristiana. A continuació, Batalla inclou un relat dels esdeveniments a l'entorn de la il·luminació de Randa, és a dir, quan segons la *Vita coetanea* «el Senyor il·lustrà la seva ment, donant-li la forma i manera de fer el llibre, mencionat més amunt, contra els errors dels infidels», i també dels anys posteriors d'estudi i reflexió. Seguidament, sintetitza en poc més de trenta línies l'originalitat de l'art lul·liana: no només es tracta d'un sistema d'explicació de la realitat a través de l'ús d'un llenguatge de base logicomatemàtic, sinó també d'un mètode teològic (*scientia quaedam sancta*), una ciència infosa per Déu per a la conversió dels infidels. La voluntat de l'editor de no ometre el fracàs de l'empresa missionera del beat és present a tota l'obra: l'*ars inveniendi veritatem* havia topat amb la incomprensió del papat i la manca de suport d'una gran part de la noblesa. Ramon Llull es trobà llavors, a la vellesa, decebut per l'acolliment dels seus projectes i pel tracte d'orat conferit per alguns dels seus contemporanis.

Finalment, i abans de recollir les obres rimades de Llull (*Lo desconhort* i *Cant de Ramon*), Batalla situa els poemes cronològicament (1295 i 1300 respectivament) i en el context que els correspon, això és, després de l'esfondrament del projecte vital d'aquest «català de Mallorques». També, a més d'un breu estudi del gènere dels dos textos —a mig camí entre la *consolatio*, la *confessio* i l'*apologia pro vita sua*—, en fa un estudi temàtic, estructural i estilístic que inclou diversos gràfics que acosten el lector no especialitzat a la gènesi d'aquests dos poemes de Ramon Llull. Per exemple, el gràfic que acompanya l'anàlisi del *Cant de Ramon* mostra l'estructura recurrent de les idees centrals del poema. El volum també recorre la transmissió d'ambdós textos a través dels diversos testimonis que se n'han conservat. Batalla hi inclou les abreviatures de les sèries d'obres i de les antologies de Ramon Llull a fi d'agilitzar la consulta de les notes a peu de pàgina. També hi ha un apartat bibliogràfic i un recull de sigles de còdexs, editors i abreviacions.

Lo desconhort és un debat en vers entre dos personatges, un ermità —un «home assenyat»— i un Ramon que no troba consol perquè ha perdut l'art inspirada per Déu i el «gauig» de contemplar, en la conversió del no creient, un conhort espiritual. L'ermità convida Ramon a revisar el seu programa artístic. El diàleg acaba quan l'«home assenyat» admet que el projecte de Ramon és el «pus profitós tractat» i manifesta la voluntat d'adhesió a l'empresa del «foll d'amor». El *Cant de Ramon* és un poema autobiogràfic en què Llull conta en primera persona el seu encontre amb la veritat i demana l'adhesió del públic receptor al projecte vital de l'autor.

Tot i que el text establert per Pagès no era l'única opció possible, és el que Batalla empra com a base, per bé que en divergeix puntualment. L'ortografia ha estat regularitzada i segueix les edicions de Riquer i Alòs-Moner. L'aparat crític, que apareix sota el text dels poemes, conté les diverses lliçons (ja siguin adiafories, ja siguin errors, ja siguin innovacions) que reporten els diferents editors, amb la referència als manuscrits que les transmeten. A més, és d'agrair que Batalla s'hagi preocupat d'incloure diverses notes a peu de pàgina que aclareixen molts aspectes que en les edicions precedents el lector havia trobat a faltar. L'editor ha afegit un glossari per tal d'agilitzar la lectura d'aquells que no estan habituats a barallar-se amb la llengua de Ramon Llull. Finalment, cal dir que la present edició de *Lo desconhort, Cant de Ramon* prova, una vegada més, que el rigor filològic no està renyit amb la voluntat divulgativa del text.

JOANA ÁLVAREZ

Llibre de Sent Soví, Llibre de totes maneres de potatges de menjar i Llibre de totes maneres de confits

ed. Rudolf Grewe, Joan Santanach i Amadeu-J. Soberanas Barcelona: Barcino, (Els Nostres Clàssics B, 22) 2004, 327 pp.

En aquests temps que corren la moda ha aportat gran prestigi a l'art culinari: veiem com els *chefs* s'han convertit en personatges famosos i el seu treball és reconegut i valorat arreu. La televisió és plena de programes de receptes i fins i tot en els últims Sant Jordi hem pogut contemplar com llibres de cuina esdevenien autèntics líders de vendes. Però els llibres de cuina i el món de les receptes no són nous; en català tenim un bon corpus de receptaris medievals que il·lustren com es cuinava i com es menjava entre els segles XIV i XV. Un d'aquests textos, el *Llibre de Sent Soví*, ja va ser editat el 1979 per Rudolf Grewe, filòsof i matemàtic barceloní de pare alemany. Grewe va ser professor universitari durant molts anys als Estats Units i gran afeccionat a la cuina i al col·leccionisme de llibres de receptes. Gràcies a tot aquest bagatge, es va convertir en un estudiós de la cuina medieval catalana, reconegut i celebrat per molts. Més encara quan va editar el *Llibre de Sent Soví* que li va merèixer fervorosos elogis per part de gastrònoms de reconegut prestigi com Nèstor Luján. Els seus estudis i aquella edició van ser l'inici de l'interès per la cuina catalana medieval com un camp més de la història i la sociologia d'aquella època.

L'edició de 1979 mostrava el text de 220 receptes medievals, amb una interessant introducció sobre l'art de la cuina de l'època, els ingredients, els estris, la cuina pròpiament catalana, la sala de menjar, els comensals catalans i la literatura culinària medieval (amb especial atenció a la catalana). Tot un pou de sabers i curiositats que a vegades es llegeixen més com una novel·la que no pas com la introducció a una edició d'un text medieval. El text de l'edició partia d'una versió del llibre conservada a Barcelona i hi feia correccions a partir d'una altra versió del text conservada a València, el *Llibre de Sent Soví*, pròpiament dit. Es tracta, certament, de dues versions d'un mateix text, però dues versions molt diferents: la de Barcelona, el *Llibre de totes maneres de potatges de menjar*, és molt més ampliada, i sembla que la versió valenciana sigui una de les seves fonts, però no l'única. La segona edició del *Llibre de Sent Soví*, apareguda el 2003, és una revisió actualitzada de l'edició de Grewe, ben vàlida. Va a càrrec de dos estudiosos de contrastada solvència filològica, Amadeu-J. Soberanas i Joan Santanach, que han intervingut sobretot en qüestions filològiques: han confrontat i editat separadament els dos textos, el valencià i el barceloní, amb què Grewe havia construït la seva edició. D'altra banda, s'amplia el volum amb l'edició crítica, a cura del mateix Santanach, del *Llibre de totes maneres de confits*, un recull de trenta-tres receptes més, bàsicament de dolços, que Grewe ja volia editar per completar el seu *Llibre de Sent Soví*.

Les receptes que es poden trobar en tots aquests llibres són ben peculiars i mostren una cuina amb uns ingredients coneguts, però amb l'estranyesa que suposa per al lector modern l'absència dels productes vinguts d'Amèrica, que protagonitzaran una autèntica revolució culinària. També és interessant veure com la cuina es realitzava bàsicament a la llar de foc (amb cassoles, o rostint-hi la carn directament), i la importància del forn, sobretot per fer pa, però també per a altres plats. De receptes, n'hi ha de carn i de peix (seguint el calendari litúrgic), amb ingredients de tot tipus. Hi manca, però, la vedella, el bou i la vaca (pel seu cost), mentre que l'aviram és la carn més apreciada. Pel que fa al peix, no es coneixia el bacallà ni les arengades, però de la resta hi apareix gairebé tot, fins i tot el salmó. Salses i guarniments completaven les diferents coccions de la carn i el peix i, curiosament, s'elaboraven i se servien a part. Moltes són agredolces: un gust una mica allunyat dels paladars actuals (encara que la influència de la cuina oriental o grega torna a posar de moda aquest sabor). En les postres hi trobem gran quantitat de fruites confitades i pans de fruits secs (que també s'utilitzaven molt en els plats de carn i peix), coques i pans de pessic, etc. No cal dir que el ventall de receptes és amplíssim, que és molt millor el que pot explicar el llibre que no pas aquestes ratlles i que seria interessant que algú s'atrevís a fer plats com les faves amb llet d'ametlles, els pastissos de carn, les peces de carn farcides de diversos ingredients i després rostides o qualsevol altra de les receptes. D'aquesta manera aquesta edició es convertiria en un receptari pròpiament dit, una eina útil a la cuina, que és l'objectiu amb què va ser redactat durant l'edat mitjana.

ENRIC BASSEGODA PINEDA

Le Cycle de La Belle Dame sans Mercy: *Une anthologie poétique du XVe siècle (BNF ms fr. 1131)* Alain Chartier, Baudet Herenc, Achille Caulier

ed. David F. Hult (amb Joan E. McRae)
París: Champion (Champion Classiques, «Moyen Âge», 10) 2003, 611 pp.

Alain Chartier, notari, diplomàtic i secretari al servei reial, escriptor de prestigi en llatí i en francès, és conegut sobretot pel poema de temàtica amorosa *La Belle Dame sans merci*, escrit l'any 1424, que va assolir un ressò extraordinari i una àmplia difusió més enllà fins i tot del seu domini lingüístic. Així, en una època en què la poesia no es traduïa i encara menys la poesia en vulgar, es conserven tres traduccions en vers del poema de Chartier: Francesc Oliver el va traduir al català, Carlo del Nero a l'italià i Richard Ros a l'anglès. Per a l'estudi de la versió catalana del poema —una traducció de qualitat, conservada en cinc manuscrits, coneguda i imitada—, el llibre de David F. Hult és benvingut perquè dóna les claus per entendre la insòlita i peculiar difusió de *La Belle Dame sans merci*.

Mostra de l'èxit que va tenir el poema de Chartier al segle XV són, d'una banda, els quaranta-quatre manuscrits i les diverses edicions impreses que el conserven i, de l'altra, el debat literari que va generar, que és justament l'objecte d'estudi del llibre de David F. Hult. L'anàlisi de la transmissió manuscrita de l'obra de Chartier revela que *La Belle Dame sans merci* es llegia al segle XV inserida dins d'un cicle —del qual era l'eix central— format per rèpliques i seqüeles del poema, com ara l'*Accusation contre la Belle Dame sans merci* de Baudet Herenc o *La Cruelle Femme en Amour* d'Achille Caulier. Hult tracta a fons diverses qüestions relacionades amb la difusió i la recepció de *La Belle Dame sans merci* fins ara poc o gens estudiades i edita per primera vegada junts en un volum —acompanyats de traducció al francès modern— alguns textos l'origen o el comú denominador dels quals és el poema de Chartier.

L'edició va precedida d'un estudi introductori en què Hult comenta els episodis més significatius de la vida d'Alain Chartier, lligada estretament al futur rei Carles VII de França i als esdeveniments polítics de l'època, el període més fosc de la Guerra dels Cent Anys. També fa un breu repàs d'alguns aspectes generals de la seva obra, escrita entre 1414-1430 i difosa, tal com mostren els prop de dos-cents manuscrits conservats, en tres tradicions —obra llatina, prosa francesa i obra poètica— que semblen adreçar-se a públics diferents. Hult situa *La Belle Dame sans merci* i el debat posterior dins la tradició literària francesa, amb l'encert de no perdre mai de vista el lector medieval i els gustos de l'època. Així, es planteja per què *La Belle Dame sans merci* entusiasmava tant els seus contemporanis fins al punt de convertir-se en un best-seller: si bé la presència d'amants tristos, pàl·lids i llangorosos i de dames cruels i despietades és present en la tradició des dels trobadors, l'excepcionalitat de *La Belle Dame sans merci*, el que en determina l'èxit i encén la polèmica literària, s'explica per altres motius, com ara pel discurs anticortès de la dama, tan allunyat del codi poètic imperant (el famós vers de la Belle Dame «les yeulx sont faiz pour regarder», per exemple, topa de ple amb una de les al·legories estrella de l'època, la dels ulls com a herald portador del missatge amorós), però, sobretot, per la tràgica i gens metafòrica mort del protagonista (les referències a la mort per amor, un mer joc retòric en la poesia de l'època, esdevenen «reals» en el poema de Chartier). En aquest recorregut per la gènesi i recepció del poema, es tracten també altres qüestions, com el precedent de la *Querelle du Roman de la Rose* iniciada per Christine de Pisan —de caràcter més privat i de difusió reduïda—, la filiació de *La Belle Dame sans merci* amb determinats gèneres característics del segle XIV francès —dits, debats i judicis d'amor— o bé la influència que Chartier i els seus contemporanis reben d'autors de la generació anterior com Jean de Garencières i Oton de Grandson (la importància del qual explica, per exemple, la inclusió d'un recull de poemes seus en el cançoner català Vega-Aguiló). Es comenten també els poemes editats —amb resums de l'argument— i es dóna una visió global de la *querelle*, que és d'una extensió considerable: comprèn totes les composicions que Arthur Piaget va incloure als articles publicats a *Romania* amb el títol de «*La Belle Dame sans merci* et ses imitations». D'aquests poemes, Hult en destria les continuacions de *La Belle Dame sans merci* i n'exclou pràcticament totes les imitacions i textos afins. Un cop analitzada la tradició manuscrita (per a la qual segueix de prop l'imprescindible treball de J. C. Laidlaw, *The Poetical Works of Alain Chartier*), escull com a manuscrit base el 1131 de la Bibliothèque Nationale (Pc segons les sigles de Laidlaw). L'autor avisa, però, que la seva no és una veritable edició crítica —per a la qual caldria editar cadascun dels poemes tenint en compte tota la tradició manuscri-

ta—, sinó que el seu objectiu és reproduir un document (el còdex Pc) per reflectir un determinat estat de la recepció del cicle. El manuscrit Pc, molt voluminós, no es reprodueix sencer, però aquesta mancança queda compensada per una descripció força completa del còdex, amb un apartat dedicat a la llengua i als hàbits del copista. Finalment, l'autor exposa els criteris que s'han seguit per traduir els textos al francès modern.

A la part central del llibre, s'editen —acompanyats de traducció— *La Belle Dame sans merci* i un seguit de textos essencials del cicle, que es pot resumir així: les primeres reaccions a *La Belle Dame sans merci* són les *Lettres en prose* de les dames i dels seus pretendents, acusacions que Chartier respon amb l'*Excusation*; Baudet Herenc escriu la primera continuació del poema de Chartier, l'*Accusation contre la Belle Dame sans merci* (modernament titulat *Parlement d'Amour*), en què la Belle Dame és jutjada i condemnada; l'anònim autor de *La Dame Loyale en Amour* reprèn el judici de Baudet Herenc, el revisa i declara la Belle Dame innocent; a *La Cruelle Femme en Amour* d'Achille Caulier, el procés que exculpava la Belle Dame és anul·lat a petició d'un amic de l'enamorat mort i la Belle Dame convocada de nou davant el tribunal, que també condemna l'autor de *La Dame Loyale en Amour*; tanca el cicle *Les Erreurs du jugement de la Belle Dame sans merci* —editats fragmentàriament en apèndix—, en què els hereus de la Belle Dame, morta després del judici de *La Cruelle Femme*, reclamen justícia. A més de totes aquestes seqüeles directes, els manuscrits contenen altres poemes de contingut i estil semblants, tant de Chartier mateix —és el cas de la *Complainte pour la mort de sa dame* i *Le Débat de Réveille Matin*— com d'altres autors —per exemple, l'*Hôpital d'Amour* d'Achille Caulier—, obres que també s'editen en aquest volum.

La part final inclou un dossier amb diversos textos —en destaquen els fragments dels *Erreurs du Jugement de la Belle Dame sans merci*—, un aparat de variants doble —una secció per a les lliçons rebutjades del manuscrit base i una altra per a variants significatives d'altres manuscrits—, una bibliografia força completa i actualitzada, una cronologia, un índex de noms propis i un glossari.

Per a l'obra d'Alain Chartier i per a la literatura francesa medieval, l'aparició del llibre de David F. Hult representa un enfocament nou i importantíssim sobre *La Belle Dame sans merci*, ben diferent del de la historiografia francesa tradicional, que massa sovint ha menystingut, si no l'ha omesa directament, bona part de la tradició poètica dels segles XIV i XV, eclipsada per l'atenció atorgada a la figura de François Villon. Llegir *La Belle Dame sans merci* tal com ens proposa Hult vol dir fer-ho com ho feien els lectors del segle XV, per exemple el marquès de Santillana (vegeu el manuscrit conservat de la seva biblioteca que conté *La Belle Dame sans merci* i els poemes que atribueix a Chartier en el *Prohemio*), però sobretot implica, d'una banda, valorar en la seva justa mesura una tradició poètica de la qual Grandson és un dels màxims exponents, i, de l'altra, situar Chartier en el lloc que realment li pertoca en la literatura romànica.

MARTA MARFANY

Continua la publicació de la sèrie *Intavulare*, dedicada a la descripció dels cançoners occitans i francesos:

I/3: *Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, V (Str. App. 11 = 278)*, ed. I. Zamuner, Modena: Mucchi, 2003, 188 pp., 9 ILL.

I/4: *Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, P (plut. 41. 42)*, ed. G. Noto, Modena: Mucchi, 2003, XIV + 196 pp.

La Favola
Guillem de Torroella

ed. Anna Maria Compagna Roma: Carocci (Biblioteca medievale, 94), 2004, 159 pp.

Anna Maria Compagna, professora de la Universitat Federico II de Nàpols, que ja havia editat *La Faula* per al *Repertorio informatizzato dell'antica letteratura catalana* (www.rialc.unina.it) l'any 2000, ara n'ofereix, en aquesta col·lecció divulgativa, una edició anotada i amb traducció italiana.

L'edició ve precedida d'una breu introducció, dividida en dotze epígrafs, que dóna compte d'alguns dels aspectes més importants per interpretar un text que encara provoca força maldecaps a la crítica. Per començar, recull la informació coneguda sobre l'autor i l'obra, recordant la documentació relacionable amb l'autor i també els dubtes i conjectures al voltant de la seva identitat. Segueix un resum força detallat de la trama argumental: Guillem de Torroella, narrador i protagonista, viatja, per art d'encantament, a una illa paradisíaca i fantàstica on troba el rei Artur, malalt a causa d'una visió que reflecteix la seva espasa sobre la pèrdua dels antics valors de la cavalleria; Torroella rep com a missió explicar aquesta visió i el seu viatge al món artúric. Després Compagna se centra en les fonts literàries de *La Faula*, en el gènere i en la lectura política de l'obra. Acaba amb «l'attualizzazione» de l'obra, que tracta bàsicament l'episodi del *Tirant* inspirat en *La Faula* on, a les festes celebrades durant

la visita dels ambaixadors del Soldà, un grup d'actors representa un entremès en què Morgana busca el rei Artur i el troba, casualment, a la cort; tant el personatge d'Artur i el discurs moral que fa sobre el bon govern i la cavalleria com altres elements de l'episodi estan influenciats directament per *La Faula*.

La narració de Torroella ha suscitat diverses interpretacions, sobre les quals encara no hi unanimitat crítica: per una banda, s'ha llegit en l'obra un missatge de moral col·lectiva, sobre la decadència i els vicis de la noblesa contemporània i els valors antics perduts de la cavalleria; per l'altra, diversos autors han proposat una lectura política de l'obra, determinada per les circumstàncies de l'empresonament de Jaume IV de Mallorca el 1349. Compagna és partidària de la lectura política de *La Faula*. La introducció i les notes al text interpreten l'obra segons aquesta lectura. Compagna proposa fins i tot la idea que les llacunes d'algun dels manuscrits que contenen *La Faula* podrien ser conseqüència d'algun tipus de censura per raons polítiques. De totes maneres, aquesta lectura política és actualment una hipòtesi discutible: molts elements que s'usen per avalar-la (com, per exemple, l'anomenada esperança bretona aplicada als seguidors de Jaume IV, o el fet que Artur estigui reclòs, com Jaume IV, dins una gàbia) també serveixen per refutar-la o per posar-la en dubte (en referència als exemples anteriors, el rei Artur nega qualsevol possibilitat de retorn, i en la *Queste du Graal* ja hi apareix un rei darrere unes reixes). La lectura política ocupa una gran part de l'estudi introductori, que no toca, en canvi, altres aspectes que ajudarien a aclarir el significat moral i també el significat literari de l'obra. Trobem a faltar l'anàlisi del missatge moral, explícit en el text, el dels referents no artúrics, que són igualment abundants, i la visió de l'obra com a creació literària, que s'apropia la matèria artúrica i altres tradicions literàries per fer un text propi. En aquest sentit, Compagna tampoc no parla del títol del text, que podria indicar la voluntat de la ficció per la ficció.

El text de l'edició de Carocci correspon a l'edició del *Rialc* del 2000 de la mateixa autora. Tanmateix, en canvia alguns criteris: normalitza l'accentuació, col·loca guions entre verb i pronom i corregeix la distribució d'alguns punts volats. Compagna ha elegit per a ambdues edicions un dels quatre manuscrits conservats de l'obra (ms A), l'únic complet. En alguna ocasió corregeix la versió amb les lliçons dels altres manuscrits (sobretot els ms M i U; aquest últim és el manuscrit base utilitzat per l'edició de Bohigas i Vidal Alcover [Guillem de Torroella, *La Faula*, Tarragona: Tàrraco: 1984]). En consonància amb la intenció divulgativa de la col·lecció, l'edició no porta aparat de variants ni cap indicació o justificació sobre el treball d'edició, aspectes per als quals ens hem de remetre al *Rialc*.

La traducció a l'italià comprèn el text íntegre: recordem que la narració en vers de Torroella, escrita en català occitanitzat, consta de parlaments en un peculiar francès en boca d'Artur, de Morgana i d'una serp. La traducció és clara, força literal, per tal de servir de suport a la lectura del text original. N'intenta conservar al màxim la forma: s'estructura en vers (sense rima), manté en general els mateixos sintagmes que en cada vers original i, quan és possible, també l'ordre de les frases. Les notes que acompanyen el text volen ajudar el lector no especialitzat a seguir el desenvolupament de la trama narrativa. Ofereixen també paral·lels amb elements de les novel·les artúriques: aporten molts exemples de personatges i motius de la matèria de Bretanya que tenen alguna semblança amb *La Faula* o podrien haver-hi influït (a vegades sense remarcar les reelaboracions respecte al motiu artúric). Com en el cas de la introducció, però, la densitat de notes referides a altres tradicions literàries que intervenen en l'obra és molt menor. Haguessin complementat la interpretació del text, per exemple, el model de *La Faula del rossinyol* (un text de la tradició pròpia catalana, utilitzat per construir el marc narratiu), la tradició de l'autoencàrrec per justificar l'obra o la *Carta del Preste Joan* (molts elements que apareixen a l'illa on Guillem troba Artur tenen la font aquí).

Aquests aspectes complementaris no fan sinó apuntar a la riquesa del text de Torroella i la necessitat que els estudiosos continuïn investigant-ne els aspectes encara foscos. Aquesta nova edició de *La Faula* és una excel·lent notícia per al gran públic, però sobretot per al públic italià, perquè permet conèixer i llegir còmodament, amb la traducció íntegra, aquest clàssic català tan interessant com entretingut.

MONTSE FERRER

Poesie
Folquet de Marselha

ed. Paolo Squillacioti
Roma: Carocci (Biblioteca medievale, 86), 2003.

Si em permeteu l'anacronisme, el millor elogi que podria desitjar un poeta és que Dante li reservi una cadira al Paradís i el situï a l'inici de la poesia de tota una nació. Folquet de Marselha fou mereixedor d'a-

quest elogi. Aquest trobador llunyà, que va néixer a Itàlia i va escriure en occità, va trepitjar les corts del segle XII, i la seva poesia va ser copiada sense interrupció fins que va caure en mans de Dante un segle després. Aquest no només va hostatjar-lo al Paradís, sinó que va decidir que seria l'únic poeta mereixedor de la glòria, mentre els altres pateixen al Purgatori i a l'Infern de la Commedia.

Com acabo d'escriure, la *Commedia* suggereix que Folquet de Marselha va ser la primera pedra del camí de la lírica italiana. Això és com dir que de Folquet naixerà Dante, que va engendrar Petrarca, que va engendrar Ariosto, que va engendrar Leopardi. Dante tenia les seves raons per aclaparar l'antic poeta amb una responsabilitat d'aquesta magnitud. Hom creu que la primera poesia italiana neix amb els sicilians; que entre els sicilians el primer va ser Giacomo da Lentini, i que el primer poema de Lentini, el fundador d'una nova tradició, fou «Madonna, dir vo voglio», que està inspirat en un conegut poema de Folquet. Tant si és cert com si no, no podem dubtar que el trobador va esdevenir un model per a la lírica italiana del segle XIII, i que la seva fama va ser tan gran que Boccaccio fins i tot va convertir-lo en un personatge faceciós del Decameron. És un acte de justícia, doncs, que el millor editor de Folquet sigui un italià i, en conseqüència, un deutor de la tradició que, ni que fos simbòlicament, aquell va inaugurar.

La poesia amorosa de Folquet, segons la crítica, tendeix a l'abstracció: en els seus versos s'hi respira un cert to moral que s'encarna en personificacions i jocs lògics. La seva lírica, en efecte, pot arribar a satisfer l'intel·lecte, però rarament apel·la als aspectes sentimentals. Els primers poetes italians van considerar que aquests trets eren una virtut, però el nostre segle, que encara duu a sobre el llast del Romanticisme, els veurà com un defecte. L'edició de Squillacioti, que és la versió divulgativa de la que ell mateix havia publicat el 1999, intenta resoldre precisament aquestes claus formals, morals i lògiques que fan de Folquet un poeta de primera línia.

No cal que arribem al final de la ressenya per dir-ho: l'edició que ens ocupa és un luxe filològic. El pròleg examina de manera breu però completa els aspectes cabdals de la vida i l'obra del trobador: la seva biografia, la seva fama i la seva influència en la lírica italiana, els seus models, els seus trets formals i l'estat de la qüestió tal com es presenta després d'un segle de bibliografia crítica. Els textos estan editats sense aparat de variants (que sí que apareixen a l'edició crítica de 1999) i estan acompanyats per notes escrites amb un rigor i una meticulositat certament envejables. En l'anotació, hi destaquen en especial els paral·lels amb altres textos trobadorescos, tot i que no hi manca la recerca de fonts o l'aclariment d'expressions poc habituals.

L'únic retret que podem fer a aquest llibre no ateny l'editor, sinó l'editorial. La disposició tipogràfica, en moltes pàgines, enterboleix la lectura i la consulta del llibre. Un bon exemple n'és la bibliografia de les pp. 46-53, on s'acumulen les entrades sense cap sagnat; les pp. 46-53 són encara més farragoses, perquè s'hi amunteguen referències a llibres i articles sense divisió en paràgrafs i amb una barreja de cursives, romanes, negretes i elzeberianes que acaben asfixiant el lector més ben disposat.

És una alegria poder ressenyar un llibre tan breu i, alhora, tan complet com el que tenim a les mans. Si Dante té raó i si Folquet, en les llargues hores del Paradís, busqués una edició per recordar els seus versos, escolliria aquesta sense pensar-s'ho dues vegades.

FRANCISCO J. RODRÍGUEZ RISQUETE

Medieval Iberia. *An Encyclopedia*

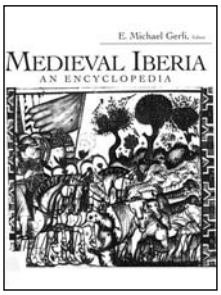

ed. E. Michael Gerli
Londres; Nova York: Routledge (The Routledge Encyclopedias of the Middle Ages, 8), 2003, 920 pp.

El 1993 l'editorial Routledge va endegar un ambiciós projecte, la finalitat del qual era donar una visió detallada i comprensiva de tot el món medieval des de diferents punts de vista i en forma d'enciclopèdia. D'aleshores ençà, han aparegut, comptant aquest ressenyat aquí, vuit volums d'aquesta sèrie: *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia* (vol. 1), *Medieval France: An Encyclopedia* (vol. 2), *Medieval England: An Encyclopedia* (vol. 3), *Medieval Archaeology: An Encyclopedia* (vol. 4), *Trade, Travel, and Exploration in the Middle Ages* (vol. 5), *Medieval Germany: An Encyclopedia* (vol. 6) i *Medieval Jewish Civilization: An Encyclopedia* (vol. 7). La voluntat d'aquest faraònic projecte editorial és aconseguir de realitzar la major empresa de la medievalística acadèmica. Una magna obra que ha de satisfer la necessitat dels especialistes, dels historiadors i dels estudiants universitaris; però que, al mateix temps, ha de ser útil per als estudiants i per a tot el públic no especialitzat que mostra interès per l'ampli ventall de temes que ofereix cada un dels volums de la sèrie (p. XIII).

Lògicament, un volum de la magnitud del *Medieval Iberia. An Encyclopedia* no podria haver-se dut a terme amb l'esforç d'una sola persona. De fet, rere aquesta enciclopèdia de l'àmbit ibèric hi ha un equip de nou

editors associats que han col·laborat en l'edició del text amb l'editor principal. A més, hi ha un total de 252 col·laboradors que han donat forma i han escrit els més de vuit-cents articles de l'enciclopèdia, entre els quals hi ha alguns dels medievalistes més importants del moment. L'àmbit d'estudi de l'enciclopèdia és la Península Ibèrica des de l'any 470 a l'any 1500 aproximadament, tant per la cultura cristiana, com per la islàmica i la jueva. Els mateixos editors consideren que els temes tractats en l'enciclopèdia es distribueixen de la manera següent: 25% d'història, 25% de literatura, 25% de vida i societat, 15% de filosofia i pensament i, finalment, un 10% d'art (p. VIII).

Com en totes les obres d'aquesta mena, no tots els articles tenen la mateixa importància, segons els editors: les entrades de l'enciclopèdia es mouen entre un mínim de 250 paraules i un màxim de 3000. També caldria diferenciar les entrades més generals (normalment les més útils i entenedores perquè exigeixen a l'autor un esforç de síntesi i claredat) de les entrades més de detall (més difícils de sistematitzar que les anteriors, ja que depenen dels criteris de l'editor; per bé que tot sovint semblen desproporcionades en comparació amb altres articles molt més importants). Sigui com sigui, l'enciclopèdia editada per Routledge satisfarà notablement el lector per la quantitat d'informació que podrà extreure d'aquesta obra. Amb l'ofici que dóna l'experiència —em refereixo al bagatge que deu proporcionar una empresa que ja fa més de deu anys que dura—, l'obra abasta tots els àmbits que fan comprensible qualsevol fet històric o literari o la peripècia vital o filosòfica de qualsevol personatge que pertanyi a l'àmbit d'estudi d'aquesta enciclopèdia.

Tot això es pot comprovar, per exemple, si es fa una repassada als continguts i als col·laboradors que es refereixen a la Corona d'Aragó: administració (Stephen P. Bensch, Donald Kagay i Israel J. Katz), biografies reials (Theresa Earenfight), història (Thomas N. Bisson, Robert I. Burns, Miquel Crusafont, Paul H. Freedman i Robert B. Tate), llengua (M. Aurell, James A. Monk, Bernard F. Reilly, Alan Ryder i Kenneth B. Wolf) i literatura (Lola Badia, Anthony Bonner, Lluís Cabré, John Edwards i Larry Simon), entre d'altres.

Cal dir que l'enciclopèdia presenta alguns problemes, més aviats provocats per la mateixa concepció de l'obra que no pas per la seva confecció. Això és fruit, per exemple, de la voluntat de l'editor d'arribar a satisfer les necessitats d'un feix de públic que inclogui totes les hipotètiques possibilitats, des de l'especialista habitual al *dilettante* ocasional. Segurament, el punt de partença d'una empresa editorial d'aquesta magnitud ha de ser aquest, però també és cert que la realitat és la que és i, naturalment, el públic potencial d'aquesta enciclopèdia comença i acaba dins l'àmbit universitari. A més, l'especialista, a causa de la necessitat de seleccionar i resumir la informació, trobarà que les entrades que pertanyen al seu àmbit d'estudi són massa òbvies i elementals. En canvi, les entrades que depassen estrictament la seva especialitat, li resultaran útils i aclaridores, si en algun moment ha de menester la informació.

Així doncs, en ple procés de consolidació d'internet com a eina de transmissió d'informació, potser caldria replantejar-se si val la pena de fer aquests esforços exagerats, sobretot, quan els resultats són als antípodes dels objectius plantejats *a priori*. Enllestir aquesta mena de projectes demana el seu temps. D'aquesta manera, quan l'obra veu la llum editorial, és una novetat que presenta una sèrie de continguts clarament desfasats. Per exemple, hi ha alguns articles (dedueixo que dels col·laboradors que tenien una relació directa amb l'editor de l'enciclopèdia o amb l'editorial) que han actualitzat la bibliografia (i, per tant, possiblement també els continguts), però la majoria d'entrades s'han tancat aproximadament durant la primera meitat dels anys noranta del segle passat. Això provoca, evidentment, un cert desassossec en el lector, però també en els col·laboradors que es poden sentir un xic desemparats i ignorats per l'editor.

Finalment, cal dir que formalment l'obra és perfecta des de qualsevol punt de vista: excel·lents cobertes de tapa dura, paper de qualitat a dues columnes amb marges i cos de lletra que permeten la lectura, un relligat magnífic i, sorprenentment, una lleugeresa que fa possible de manejar el volum com si fos un llibre de butxaca. Tanmateix, aquesta cura, coherència i bon gust no es dóna en el cas de la terminologia emprada en llengua catalana. De la mateixa manera que l'editor elabora una magnífica taula de la transliteració de l'alfabet àrab (p. xv), els noms que apareixen en català pateixen tota mena de fenòmens paranormals, pels quals no sóc capaç de trobar cap mena d'explicació. Per exemple, al llistat de col·laboradors es respecta el nom i la llengua oficial de la institució a la qual pertanyen (o pertanyien fa una dècada). Així doncs, si hom fa part d'una universitat catalana, el nom d'aquesta universitat es reprodueix en català. Això no vol dir, però, que el nom i cognoms del col·laborador hagin d'anar en català (Badia esdevé Badía). Els noms dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona, evidentment, són en espanyol (Ramón Berenguer IV, Jaime I, Pedro I, etc.). En canvi, sembla que, pels personatges que no pertanyen a la reialesa, s'escau més el català (Pere Albert, Jaume Callis, etc.). El batibull, però, encara és més gran per a les ciutats catalanes —a la mateixa pàgina es pot trobar Girona i Lérida (p. 30) i una mica més tard Lleída (p. 192) o Ibiza i Minorca a la p. 52)— i per a l'accentuació d'algunes paraules de la bibliografia donada en català (és paradigmàtic el cas de «història» a la p. 277).

XAVIER BONILLO

Páginas del Cancionero
Ausiàs March

Introducció, edició i notes de Costanzo Di Girolamo
Tr. de José María Micó
València: Pretextos, (Colecció La Cruz del Sur, 711), 2004, 531pp.

Costanzo Di Girolamo, professor de filologia romànica a la Universitat Frederic II de Nàpols, i José María Micó, professor de literatura a la Universitat Pompeu Fabra, a més de poeta i traductor, signen una de les aportacions més notables dels darrers anys a la bibliografia ausiasmarquiana. La singularitat del llibre, tal com assenyala Micó a la «Nota del traductor», és el fet de combinar una edició filològica «en el sentido más estricto» amb una traducció de poesia «en el sentido más literario y tradicional» (p. 86), aparegudа, a més, en una col·lecció de poesia de gran prestigi. *Páginas del Cancionero* és el resultat de la col·laboració entre un editor que practica l'alta filologia i un poeta-filòleg elegant i savi (basta recordar la seva versió de les *Satire* d'Ariosto).

El volum aplega, amb el text original i la traducció castellana acarats, una selecció de cinquanta-tres poemes —aproximadament una tercera part del total— que vol ser representativa de les diferents facetes de l'obra ausiamarquiana. El llibre és una versió ampliada, actualitzada i revisada de l'antologia *Pagine del Canzoniere* (1998), en què Di Girolamo oferia una traducció que «no tenía ninguna intención artística y quería ser simplemente un puente, como ha escrito otro filólogo italiano, Aurelio Roncaglia, ofrecido al lector para que éste pudiera quemarlo a sus espaldas tras haber alcanzado el sentido del original» (p. 81).

La introducció de Di Girolamo (pp. 9-59) arrenca amb una ràpida síntesi biogràfica d'Ausiàs March i passa de seguida a analitzar els orígens de la seva poesia. En molt poques pàgines, escrites amb rigor i una exemplar economia de mitjans, Di Girolamo enceta algunes vies d'investigació i en tanca definitivament d'altres. Autor d'importants treballs sobre la memòria literària dels poetes catalans, Di Girolamo lamenta que la poesia cortesa catalana dels segles XIV i XV no hagi tingut encara la valoració de conjunt que mereix. (Certament, els treballs parcials que es podrien citar no han incidit encara en la visió del gran públic.) Ausiàs March és producte d'una cultura literària marcada per la innovació retòrica i formal, per l'obertura a una pluralitat de models, (incloent-hi la lírica italiana del XIII), però «surge de ella para pasar página drásticamente» (p. 12). March trenca amb la tradició lírica medieval i hi introdueix «transgresiones de fondo»; també la melodia canvia: la poesia ausiasmarquiana és dura, menys atenta a l'*elocutio*. El fet que Ausiàs March abandonés l'occità per escriure en català no ha rebut fins ara, segons Di Girolamo, una explicació prou convincent. Aquesta decisió, arrisca Di Girolamo, s'hauria pogut deure a la circulació dels nous clàssics vulgars, sobretot els italians, a l'àrea lingüística catalana. Tanmateix, com Di Girolamo reconeix, la versió de la *Commedia* de Febrer presenta nombrosos trets occitans (p. 15).

A partir de la pàgina 16, Di Girolamo analitza els continguts de l'obra de March: la «modernitat» de la seva teoria de l'amor; la misogínia laica, cortesa, sorgida de l'esgotament del paper assignat a la dona des dels trobadors fins a Dante i Petrarca; l'estil, marcat per l'abundància de comparacions, l'escassedat de les metàfores i l'absència gairebé total del *locus amoenus*. Di Girolamo afirma que la poesia de March sembla basar-se en una poètica de l'anacolut, una figura que, en la seva accepció retoricoestilística, permet englobar un nombre significatiu de poemes en què es perd el fil lògic de l'exposició o bé s'omet, per el·lipsi, una sèrie d'elements o passatges.

Di Girolamo apunta que la fractura d'Ausiàs March respecte de les poètiques medievals, basades en formes molt marcades d'intertextualitat, es fa del tot evident en la seva ocultació de les fonts. Cal matisar aquesta afirmació: per bé que manquen moltes recerques sobre les fonts de March, en la seva poesia hi ha fonts que no estan pas més ocultes que en altres poetes (és el cas del poema 101). A més, l'edició de Di Girolamo no té en compte algunes fonts identificades, com ara al poema 28, a propòsit del qual s'ometen sengles articles de Joan Ferraté i Jaume Torró.

L'editor italià dedica pàgines sucoses (pp. 43-48) a una altra de les «novetats» marquianes: la versificació, a la qual ha dedicat un article esplèndid. Ausiàs March experimenta ben poc amb la construcció del vers, però posa en discussió els confins dels gèneres lírics medievals.

L'existència d'un cançoner ordenat per l'autor és (diu Di Girolamo) una qüestió encara *sub iudice*. L'editor recorda que l'estudi dels testimonis antics permet entreveure un arquetip amb un ordre precís, més o menys alterat pels copistes, i revisa les aportacions bibliogràfiques tocant a l'ecdòtica de la poesia marquiana. A propòsit de les conclusions de Joan Ferraté sobre l'articulació del cançoner en seccions, Di Girolamo afirma el següent: «su tesis resulta en parte aceptable si susti-

tuimos la idea de las secciones organizadas por la de una difusión gradual de la obra». Després d'exposar els seus arguments respecte d'aquesta forma de difusió, Di Girolamo —que ha estudiat els llibres d'autor a *I trovatori*, del qual tenim traducció catalana—, conclou que la poesia ausiasmarquiana no té l'homogeneïtat temàtica i formal pròpia d'un cançoner d'autor.

Els apartats preliminars de l'antologia es completen amb una «Nota informativa» (pp. 61-81) sobre la vida del poeta, la història del text i els particulars de la present edició. La valoració de les edicions anteriors de March és breu però afinada. Di Girolamo segueix substancialment el text crític de Pagès, i en l'ús dels signes diacrítics està més a prop de Pagès que no pas de Bohigas. Introdueix un sistema d'accents gràfics coherent amb la fonètica valenciana i evita la modernització de les grafies. Segons l'editor, «la integración sistemática de las vocales tiene un efecto desastroso para la métrica: toda la *facies* prosódica de la obra queda adulterada desde el momento en que se modifican los criterios de uso de las figuras métricas, que en March son particularmente estrictos» (p. 80); a més, «las más pequeñas intervenciones gráficas pueden llegar a tener involuntarias consecuencias sintácticas» (p. 80). Els exemples triats per Di Girolamo per mostrar «algunas de las insidias de una edición regularizada y modernizada» (p. 78), en referència a les de Joan Ferraté i Robert Archer, no abonen la seva conclusió que *regularitzar* i *modernitzar* significa *corregir* la llengua del poeta, imposar-li la nostra norma, desfigurar el text i empresonar la llibertat de la sintaxi poètica. Es tracta, comptat i debatut, de solucions gràfiques que tenen idèntica validesa: no fa massa sentit respectar la grafia dels copistes si sabem que aquests copistes no tenien una norma segura. Di Girolamo nega la possibilitat d'una edició modernitzada de March on el lector llegeix el vers lliurement i resol els contactes vocàlics segons la seva competència per tal que el vers sigui decasil·làbic.

Per a la seva traducció Micó ha triat l'endecasíl·lab, que l'obliga a fer un esforç de condensació «y aunque alguna vez añade sequedad al discurso del poeta, esa sequedad es, al cabo, uno de los rasgos principales del estilo del autor» (85-86). Micó ha intentat mantenir característiques de l'original que al seu parer «son irrenunciables, como la literalidad de las diversas fórmulas comparativas, la coincidencia de las pausas métricas y sintácticas, la disposición simétrica de las subdivisiones de la estrofa o la tendencia ocasional a la sentenciosidad; en justa correspondencia, he hecho lo posible para no caer en tentaciones frecuentes, como serían paliar los anacolutos, parafrasear para esclarecer abusivamente los pasajes oscuros o introducir alguna especie de *variatio* en las repeticiones obsesivas» (p. 86). Alguns d'aquests passatges obscurs no estan prou ben resolts a les notes: és el cas dels versos 317-320 del poema 87, on «ab ell» no es pot identificar, com sembla voler Di Girolamo, amb «amor sensitiva». La nota de Di Girolamo és del tot insuficient en un passatge que demostra el grau extrem de l'amor en la ficció de March.

Podríem adduir nombrosíssimes mostres de feliç trasllat dels versos de March. M'ha semblat que pagava la pena espigolar-ne tres a l'atzar. La primera, la traducció amb rima de 13.1-4: «Gocen las gentes celebrando fiestas, / loando a Dios con entretenimientos; / que se engalanen plazas, calles, huertos / con el recuerdo de las grandes gestas». La segona, la reproducció de l'efecte rítmic de 15.48: «los amadors d'amar bé no s'espanten» esdevé «y al bien amar no teman los amantes». El tercer, la traducció de «e son dret nom En Joha·n me pens caygua» per «Tomás se llama, con razón sin duda» a 42.12, ben justificada en nota.

Després de l'edició dels poemes de March, el lector trobarà la «Bibliografía» (pp. 383-391), les «Abreviaturas y ediciones de los textos citados» (pp. 393-398) i un apartat de «Notas a los poemas» (pp. 399-529). Les notes de Di Girolamo inclouen referència als manuscrits i les impressions que han transmès el poema i a la seva forma mètrica. Hi trobarem també observacions ecdòtiques i de contingut molt ben argumentades (llegiu, per posar un sol exemple, l'esplèndida nota al *Cant espiritual*, pp. 505-508). El volum es completa amb un «Índice de primeros versos y tabla de concordancia» (pp. 531-532) i un índex general.

DAVID GUIXERAS

Bíblia del segle XIV: Èxode i Levític
ed. Jaume Riera i Sans, Pere Casanellas i Armand Puig

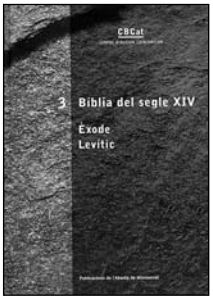

Barcelona: Associació Bíblica Catalana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Corpus Biblicum Catalanicum, 3), 2004, CXXXVI+ 496 pp.

La idea d'editar tot el conjunt de textos bíblics de l'Edat Mitjana catalana ha estat present als ambients filològics catalans des de fa més d'un segle. D'entre els intents primitius, la proposta de Raymond Foulché-Delbosch durant el Primer Congrés Interna-

cional de la Llengua Catalana (1906) va quedar finalment estroncada a mitjans del decenni següent. Als anys setanta el pare Guiu Camps va recuperar el projecte, que, malauradament, va acabar encallant. Ens hem de felicitar, doncs, que el tercer intent ha reeixit. L'any 1997 es va crear el Corpus Biblicum Catalanicum (CBCat), una proposta molt més ambiciosa que les anteriors perquè preveu la publicació de tot el conjunt de textos bíblics produïts en llengua catalana des dels orígens de la llengua fins al segle XIX i vol estudiar també detalladament la història de la bíblia llatina a Catalunya (més informació a http://www.abcat.org/cbcat/). Afortunadament, la iniciativa ha estat molt ben rebuda per les institucions, cosa que, juntament amb l'entusiasme dels col·laboradors, sembla que assegura un bon futur per a aquesta empresa modèlica. En total, el Corpus Biblicum Catalanicum preveu la publicació d'una quarantena de volums, que engeguen amb aquesta excel·lent edició de l'Èxode i el Levític de la bíblia catalana del segle XIV.

El volum s'obre amb un estudi introductori, signat per Armand Puig (pp. XVII-LV), en el qual es presenten minuciosament els testimonis i es dibuixa una història textual d'aquests dos llibres bíblics. Fem-ne un breu repàs. Coneixem com a «bíblia catalana del segle XIV» un conjunt de manuscrits quatrecentistes que transmeten un text complet de la Sagrada Escriptura traduït del llatí al segle XIV. La transmissió textual, però, presenta una complexitat notable i duu a identificar dues traduccions: una de coneguda pròpiament com a *Bíblia catalana del XIV*, traduïda al tercer quart del segle (representada de manera més o menys homogènia pels manuscrits Peiresc *P* i Colbert *C*), i una segona traducció que es pot datar al pas del segle XIV al XV, coneguda com a *traducció bíblica incompleta* (representada pel manuscrit Egerton *E*). Així doncs, el text de l'Èxode i del Levític d'aquests testimonis presenten diferències substancials i, com han fet assenyadament els editors, és aconsellable editar-los separadament.

La col·lació sistemàtica de la traducció catalana amb les vulgates llatines permet la derivació del text català de dues famílies llatines (la llenguadociana i, especialment, la parisenca), sense, però, permetre més precisions a causa de la gran quantitat de contaminacions d'origen probablement local. Des d'aquesta perspectiva potser fóra bo (encara que representa una labor encara més titànica!) no centrar només la col·lació del text llatí i la seva traducció catalana en exemplars individuals de la Vulgata, sinó també censar i comprovar les bíblies glossades (algunes d'origen clarament universitari) que circulaven pel país i que poden donar la clau d'algunes d'aquestes contaminacions. També pot ser útil aquesta col·lació addicional per ajudar a entendre algunes traces interpretatives hebrees a les traduccions, que en alguns casos ja s'havien incorporat als comentaris bíblics a l'ús. Aquest fet no ha d'evitar, però, considerar la pista conversa com a font, encara que parcial, de la traducció del XIV, si tenim en compte la seva rellevància a la bíblia del segle XV. Potser aquesta recerca permetria matisar aquesta conclusió provisional dels autors: «el traductor o traductors de l'obra [...] van ser laics conversos que treballaven amb una bona Vulgata com a text base i que dugueren a terme la seva traducció assessorats potser per diverses persones, tant del món cristià com del món jueu» (p. XXXIII). Tanmateix la traducció «incompleta», tot i que sembla seguir de prop la traducció del XIV, presenta un text molt més acostat a la Vulgata i allunyat d'aquestes solucions hebraïtzants, com si hi hagués una «certa indignació davant allò que es considera «mala traducció» de la Bíblia» (p. XXXIV). Per altra banda, sembla que en el cas de la incompleta hi predominen les solucions de la Vulgata llenguadociana.

Pel que fa a l'edició (realitzada amb un nou editor de textos filològic anomenat Classic Text Editor) presenta el text a quatre columnes paral·leles, acompanyat d'aparats complets i anotats. La transcripció dels textos catalans ha estat realitzada per Jaume Riera i Sans, i Pere Casanellas ha confegit els aparats, les notes i el glossari. Les columnes sinòptiques contenen el text dels manuscrits *PEC* i el text de la Vulgata de referència, en aquest cas la versió Stuttgartensis, acompanyada en aparat de les variants que es consideren pertinents de les tradicions parisenca i llenguadociana. Els criteris de transcripció del text català són els tradicionals, però han estat revistats i completats detalladament (per molts col·laboradors) i és segur que es convertiran en el punt de referència en el qual s'emmirallarà la filologia catalana en els propers anys. Per fer-nos una petita idea de les semblances i diferències dels tres manuscrits transcrivim a continuació un petit fragment de l'Èxode (39,8-10), acarat amb la Vulgata. «[Mosi] fecit rationale opere polymito iuxta opus supernumeralis ex aure hyacinto purpura coccoque bis tincto et bysso retorta quadrangulum duplex mensurae palmi». El text de Peiresc diu: «E féu l'hossen de obra noble axí com lo ephot, de aur, blau e de porpra e de color vermella e de li tortís, e fo codrat e dobla, de massura de I palm». La versió d'Egerton: «E féu reonal de obra polida segons la obra del sobremusclo, d'or e de jacint e de porpre e de cotó tint e de bis retort, de obra quadrat». I finalment, Colbert: «E féu lo hossen de obra nobla axí com lo ephot, d'or, blau e de porpre e de color vermella e de lli tortí, e fo quodrat e dopla, e de mesura de un palm».

Aquest sòlid volum es completa amb un glossari (pp. LXXV-CXXXVI) on es recullen paraules que documen-

ten usos diferents als que presenten els diccionaris actuals. És més ampli que un simple glossari de mots desacostumats i conté anotacions específiques que complementen els diccionaris etimològics i històrics, ja sigui perquè fan retrocedir la primera datació d'un mot, ja sigui perquè afegeixen o precisen un significat. Seguint les utilitats del programa CET, també es poden descarregar o consultar on-line (vegeu més amunt) un seguit de sis índexs de mots-concordança: un per a cada llibre/manuscrit.

En definitiva, aquest primer lliurament del Corpus Biblicum Catalanicum representa el primer fruit d'un nou, complet i acurat projecte filològic que estem segurs que tindrà la continuïtat que malauradament no van poder aconseguir els seus predecessors. L'activíssima Associació Bíblica Catalana, després d'haver capitanejat la redacció de la Bíblia Catalana Interconfessional, apadrina ara aquesta nova iniciativa, dirigida admirablement per Armand Puig i Pere Casanellas. Segur que el pare Guiu Camps, mestre de la generació actual de biblistes i a qui va dedicat aquest primer volum, estaria ben satisfet de la feina rigorosa dels seus deixebles.

SADURNÍ MARTÍ

Sebastià Giralt i Soler, *Arnau de Vilanova en la impremta renaixentista (segle XVI)*, *Publicacions de l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut*, 5 (Manresa: Col·legi Oficial de Metges de Barcelona i Mútua Manresana), 2002, 218 pp.

***Momenti di Cultura Catalana in un Millennio: Atti del VII Convegno dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (Napoli, 2000)*, ed. A. M. Compagna, A. De Benedetto i N. Puigdevall, 2 vols, Napoli: Liguori, 2003, 581 + 500 pp.**

Literatura catalana medieval: *Un recorregut multimèdia pels grans autors i els seus textos* Albert Soler Llopart

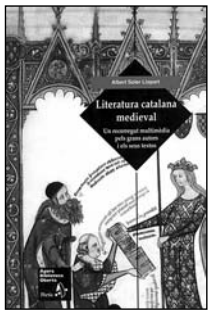

Barcelona: UOC-Pòrtic, 2003, 236 pp.

Albert Soler recull en aquest llibre el fruit de deu anys d'experiència com a professor de literatura medieval a la Universitat de Barcelona i a la Universitat Oberta de Catalunya. L'obra, dirigida al lector no avesat a l'estudi del món medieval, l'apropa amb mestria als textos dels primers clàssics catalans i demostra que, lluny de pertànyer a una «etapa fosca», la literatura dels segles XIII al XV forma part d'una època rica i variada.

Sovint els manuals que es presenten com a introduccions a una matèria no acaben de vèncer els obstacles que troba el lector inexpert. En aquest llibre, Soler es planteja aquest repte d'una manera innovadora, incloent-hi un espai multimèdia per on el lector es pot passejar per accedir als textos comentats, a exercicis de traducció i a altres materials (mapes, esquemes, audicions, vocabularis, etc.) que esdevenen un suport molt útil. L'autor reserva per al llibre les introduccions als autors, els comentaris de text i les conclusions.

El llibre s'inicia amb un pròleg general que proporciona un esquema de treball per treure el màxim de profit de cada tema exposat. Es tracta d'un treball eminentment pràctic i actiu per part del lector, que facilita la recuperació no lineal d'informació en qualsevol moment, tot plegat, a més, exposat per l'autor de manera ben clara i entenedora. Segueix una breu però útil introducció, que proporciona els quatre eixos temàtics que vertebren el contingut del llibre i que ajuden a establir relacions entre els diferents autors i textos: el concepte de la literatura dels autors, l'aparició de l'autor a la pròpia obra, l'accés dels laics a la cultura dels clergues i el tractament del tema de l'amor.

Els vuit capítols que constitueixen el cos del llibre estan dedicats a un o a diversos autors representatius d'una etapa o d'un gènere. Per tal de treure el màxim profit d'aquest recorregut, cal seguir la invitació de l'autor i tenir present d'una banda l'eix cronològic dels capítols i de l'altra els eixos temàtics esbossats a la introducció. Vegem, per exemple, la manera com Soler ens apropa a l'estudi del primer tema del llibre: la historiografia, al capítol primer. Primer ens explica els aspectes essencials de les quatre grans cròniques, escrites entre el segle XIII i el XIV: són una de les primeres mostres de prosa literària en català i responen a la voluntat de justificar una ideologia política. En aquesta clau, l'autor interpreta una sèrie de passatges històrics. El primer és l'engendrament de Jaume I, per al qual Soler ens remet a la pàgina web on trobarem reproduïts els fragments de les cròniques de Jaume I, Desclot i Muntaner, que narren aquest episodi. Els fragments es comenten d'un en un i després es comparen, tot remarcant el punt de vista messiànic que comparteixen les cròniques. Soler també destaca l'estil sobri de Jaume I i el to més dramàtic de les altres dues, que possiblement recorren a un relat llegendari. Amb el conjunt de fragments triats i contrastats, Soler demostra com les notes de subjectivisme i lirisme varien en funció del grau de par-

ticipació en els fets, i com aquestes notes compleixen la funció de donar-los autenticitat; queden exposats, doncs, els dos primers nuclis temàtics que guien la lectura: la consciència literària i la participació de l'autor.

Vegem ara com s'articulen els quatre grans eixos temàtics al llarg del manual. Respecte al primer tema general, l'afany literari, Soler mostra com la concepció de la literatura evoluciona al llarg del temps: com augmenta la consciència de produir ficció i varien els usos literaris. Així, anem de l'ús pràctic i mediàtic de la literatura dels cronistes, de Ramon Llull, Francesc Eiximenis i Vicent Ferrer (ja fos per difondre ideals polítics o la moral cristiana), a la recreació conscient en la ficció de Joan Roís de Corella (amb metàfores mitològiques, perífrasis, ficcions poètiques, etc), passant per l'ús personalíssim d'Ausiàs March. Soler afegeix que, sobretot a partir del XIV, amb la difusió dels textos clàssics a casa nostra, els autors reflexionen sobre la importància i el tractament que els han d'atorgar, com també als textos francesos i italians. Aquesta divulgació també es fa sentir en el terreny de la llengua: Ramon Llull (al XIII), Bernat Metge i Corella enriquiran la llengua vulgar pròpia tot recorrent al model del llatí.

Pel que fa a l'aparició de l'autor en els textos literaris, també hi hem de traçar un recorregut ascendent: ja en textos del XIII (Jaume I o Llull, per exemple) hi trobem aparicions interessants del jo narratiu lligades a la condició d'exemplaritat que el món medieval imposava al personatge de l'autor. La poesia de Cerverí, per exemple, és una mostra de constant aparició del jo poètic, però respon encara a la concepció trobadoresca de poesia de cort, de joc retòric de complexitat formal; haurem d'esperar a March per tal de trobar un autor que atorgui a la ficció del seu món íntim un protagonisme indiscutible: March (cap. 6) és el primer poeta que, tot seguint les passes de Petrarca al *Canzoniere,* introdueix a casa nostra el seu propi protagonisme exclusiu, i que per a fer-ho abandona la complexitat formal.

A la segona meitat del XIII s'esdevé un fenomen important a tot l'Occident medieval: l'accés dels laics a la cultura dels clergues. Els ordes mendicants actuen de pont entre els dos móns, a través d'escrits divulgatius, com els de Francesc Eiximenis, i dels sermons, com els de Vicent Ferrer (cap. 4). Eiximenis es dirigeix al ciutadà mitjà i introdueix a *Lo Crestià* «subtileses», entreteniment, per a atraure els més instruïts, i, assenyala Soler, realitza un treball intel·lectual conscient d'escriptor en la composició del llibre. L'homilètica de Ferrer, dirigida en aquest cas al poble baix, recorre a la mímica i a la teatralitat precisament amb la finalitat contrària, per a fer copsar amb més facilitat alguns aspectes de la religió cristiana. El fet mateix de difondre els principis de la moral cristiana per fer-los aplicables a la realitat diària facilitarà l'accés dels laics a l'escolàstica: Ramon Llull, en qui Soler s'ha especialitzat, esdevé el màxim exemple d'aquests laics, amb un total de 265 obres de la temàtica més diversa (teologia, filosofia, ciència, literatura). Llull (cap. 3), personatge autodidacta que té com a objectiu principal difondre la fe cristiana, es val d'*exempla*, historietes, anècdotes i fins de l'ús de la primera persona per fer el discurs més amè i entenedor, especialment per al poble ras. Però també hem d'afegir Cerverí, Jaume I, Bernat Metge, Ausiàs March i Joanot Martorell als exponents d'aquest accés dels laics a la cultura clerical.

Un dels temors dels ordes era la manera com aquests laics podien aprofitar la literatura pagana, perquè consideraven que els podia induir a error i pecat. L'ús que en fan els nostres autors és molt variat. Llull considera que la literatura no té un valor en si mateixa. Bernat Metge (cap. 5) és un laic que, a ulls de l'ortodòxia religiosa, fa un mal ús d'aquesta cultura pagana. *Lo Somni,* la seva obra més coneguda, permet titllar-lo de descregut, ateu i «epicuri» (per al món cristià sinònim d'hedonista, materialista), ja que Metge empra tot un seguit de teories i doctrines que topen amb la fe cristiana; tot formulat, però, amb volguda ambigüitat i gran habilitat narrativa. Una habilitat que devia adquirir a la Cancelleria, organisme que precisament rellança els clàssics llatins. Joan Roís de Corella, màxim representant de la valenciana prosa, també penetrarà en el món clàssic, però en aquest cas en potencia l'aspecte formal i retòric: les poètiques ficcions que trobem, per exemple, a *Lamentació de Mirra* o a la *Tragèdia de Caldesa* són inspirades en el model d'Ovidi. Per a Corella, teòleg que no oblida la finalitat moral en els seus escrits, aquestes ficcions no són pernicioses, ja que conformen un món separat de la realitat, l'important és saber-ne fer bon ús.

Finalment, cal parlar de l'amor i les seves conseqüències morals i físiques negatives (la famosa malaltia d'amor). Eiximenis, Ferrer i Llull abominen de la concepció trobadoresca de l'amor i aconsellen foragitar-lo. Fins i tot entre les composicions del mateix Cerverí, juntament amb aquelles que exalten l'amor trobadoresc, hi trobem poemes que satiritzen aquest amor i la suposada malaltia i follia que ocasiona. Metge, a voltes, sembla que vulgui fer una lectura misògina alliçonadora, i a voltes sembla un veritable epicuri que no creu en el més enllà i per això aprofita els béns que el món sensible li ofereix. March reivindica obertament les dues facetes de l'amor, l'espiritual i també la carnal. En canvi, Corella veu l'amor com «una impossible monstruositat». Finalment, els dos autors de les novel·les cavalleresques catalanes també hi mostren divergències: l'anònim autor del *Curial* és fidel als principis de l'a-

mor cortès i, en canvi, els personatges creats per Martorell busquen satisfer el desig eròtic sense embuts.

En aquest viatge a través del temps, el lector haurà recorregut un itinerari variat i ric. S'hi troba a faltar, però la presència de l'irònic valencià Jaume Roig. Com recorda Soler, és a l'edat mitjana quan neix la cultura escrita en català i dóna grans figures literàries, autors que transcendeixen el món de la literatura i les fronteres geogràfiques, com ara Llull, Metge, March i Martorell, i esdevenen pilars de la nostra llengua i la nostra literatura. Per tot plegat, els podem qualificar d'actuals, de clàssics, els nostres clàssics. És en aquest sentit que la nostra edat mitjana hauria estat també daurada.

MONTSE GALÍ

«Narracions en vers» catalane medievali: Appunti e materiali per una Guida bibliografica Annamaria Annicchiarico

Roma: Edizioni di Storia e Letteratura (Sussidi eruditi, 60), 2003, 98 pp.

El corpus textual de la narrativa catalana medieval en vers sempre ha estat de difícil classificació, sobretot per l'ampli ventall de tipologies que presenta. L'etiqueta adoptada tradicionalment de «narracions en vers» és un calaix de sastre on es pot encabir gairebé de tot: qualsevol narració, més aviat breu, escrita entre els segles XIV i XV en noves rimades o codolades. Tanmateix, una definició de caràcter tan general no dóna compte de l'heterogeneïtat del corpus ni de les nombroses tradicions narratives que engloba, per això la guia bibliogràfica d'Annamaria Annicchiarico —estudiosa de la literatura catalana medieval i editora, entre d'altres textos, del *Frondino* e *Brisona*— es pot considerar ja d'entrada una eina utilíssima per al lector que vulgui endinsar-se en l'intricat món de les narracions en vers.

De fet, el llibre no es presenta com una guia bibliogràfica, sinó com uns «appunti e materiali per una *Guida bibliografica*», tal com explica breument l'autora en nota: per exigències didàctiques, s'avança a publicar una secció d'un treball més ampli, una «guia bibliogràfica» de la literatura catalana medieval que, sota la direcció d'Albert Hauf, s'editarà pròximament a Barcelona. El llibre s'obre amb una breu introducció en què es defineixen a grans trets les característiques dels textos que s'agrupen sota el terme «narracions en vers» —amb totes les dificultats que això comporta— i es fa un repàs a les principals aportacions crítiques sobre el tema. Així, es donen les coordenades bàsiques de la narrativa breu en vers en l'àmbit general romànic, caracteritzada en contraposició a l'èpica i al *roman*, i es remarca la dificultat d'establir classificacions i subdivisions per a uns textos que sovint són hibridacions i encreuaments de tradicions diferents, cosa que permet qualificar-los de gèneres de frontera. Pel que fa a les «narracions en vers» catalanes, s'esmenten els primers treballs sobre la qüestió —el *Repertori* de Massó i Torrents, entre d'altres—, es destaca la importància de la contribució —sempre ingent— de Martí de Riquer i es descriuen estudis més recents, sobretot els d'Arseni Pacheco —imprescindibles— i les importants aportacions d'Isabel Grifoll i de J.M. Ribera Llopis. En definitiva, Annamaria Annicchiarico ens ofereix en aquesta introducció un estat de la qüestió molt complet, però breu i concís alhora: en només una dotzena de pàgines, el lector pot fer-se una idea del panorama general de les narracions en vers catalanes i de les principals aportacions dels estudiosos sobre el tema.

Les narracions es divideixen en tres grups sota etiquetes que l'autora considera merament funcionals: «Narrativa cavalleresco-cortese», «Contes plaents e dintorni» i «L'emergenza dell'attuale: la storia tra realtà e allegoria». El primer grup és el més nombrós, s'hi inclouen tretze textos: *Blandin de Cornualha*, *La Faula* de Guillem de Torroella, *Frayre-de-joy e Sor-de-plaser*, *Salut d'amor*, *Història de l'amat Frondino e de Brisona*, *Requesta que féu un frare a una monja*, *El déu d'amor caçador*, *Una ventura* de Vicenç Comes, *Conte d'amor*, *Prechs d'amor*, *La dispensació de la Senyora de Moixent*, *La ventura del cavaller n'Huc e de Madona* i el *Bendir de dones* de Francesc Moner. El segon grup conté deu narracions: el *Procés de la corona d'aur contra en Bertran Tudela* i el *Llibre de fra Bernat* de Francesc de la Via, *El Testament d'en Serradell de Vic*, els *Planys del cavaller Mataró*, la *Disputació d'en Buch ab son cavall*, *El sagristà i la burgesa*, *El procés de les olives*, *Lo somni de Joan Joan* i *La brama dels llauradors de l'horta de València* de Jaume Gassull, i *L'espill* de Jaume Roig. El tercer grup engloba només quatre textos: la *Vesió* de Bernat de So, *La Nau* de Lleonard de Sors, *El planh per la caiguda de Constantinoble* i el *Romanç de l'armada del Soldà contra Rodes* de Francesc Ferrer. La informació bibliogràfica sobre cada narració es dóna en forma d'excurs: després d'una descripció general de l'obra (datació, nombre de versos,

tema, etc.), se'n reconstrueix la tradició crítica —indicant sempre entre parèntesis la referència bibliogràfica corresponent en forma abreujada— amb una exposició dels temes i problemes més destacats que s'han plantejat sobre el text, presentant també les línies de recerca i hipòtesis de treball més recents; finalment, s'indiquen les edicions de l'obra. El llibre es clou amb una bibliografia i un índex de noms i d'obres.

A banda de la inclusió en la guia de *L'espill* de Jaume Roig —text que potser caldria tractar a part—, l'única objecció que es pot fer a l'excel·lent treball d'Annamaria Annicchiarico és la parcialitat del corpus que presenta: no s'explica l'omissió d'alguns textos que, segons els principis exposats en la introducció, caldria considerar «narracions en vers» i, per tant, part integrant del corpus la bibliografia del qual es descriu en aquest llibre —em refereixo, bàsicament, a les noves rimades de Jaume March (*Rauser de la vida gaia*, *Debat entre honor e delit* i *Joiosa Garda*) i de Pere March (*Lo compte final*, *Lo mal d'amor* i *L'arnès del cavaller*)—. Aquesta parcialitat segurament respon a criteris de planificació generals de la guia bibliogràfica de la qual forma part aquest treball —als quals l'autora al·ludeix en algun cas per explicar determinades qüestions—. De ben segur que l'absència d'aquestes narracions quedarà justificada quan es publiqui l'obra que dirigeix Albert Hauf, una guia que, per la mostra que ens n'ofereix Annamaria Annicchiarico —un treball ben fet, rigorós i concís—, podem deduir que serà de qualitat i que complementarà i ampliarà el panorama bibliogràfic de la literatura catalana medieval. De moment, tothom qui vulgui iniciar-se o perfeccionar-se en el coneixement i l'estudi de les narracions en vers ja pot fer-ho amb el guiatge d'aquest llibre.

MARTA MARFANY

Poemas
Juan de Tapia

ed. Luigi Giuliani
Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca (Textos recuperados, XXIII), 2004, 137 pp.

Encara són molts els aspectes de les literatures peninsulars antigues mancats d'estudis complets. És el cas de la poesia *de cancionero*, que, tret dels casos excepcionals de Jorge Manrique, el Marquès de Santillana i Juan de Mena, roman encara inaccessible per al públic culte en general. El segle XV espanyol, en efecte, ens ha llegat centenars de poetes, en nombrosos testimonis, però només una minoria ha merescut una edició solvent i ben anotada. La llista dels poetes que ens són ben coneguts és molt breu i no costa gaire de fer: deixant de banda els tres que hem esmentat, només disposem d'edicions acurades d'uns pocs poetes, que han atret l'atenció dels filòlegs per motius ben diversos, que van des de la seva qualitat literària fins al seu interès històric o filològic. Es tracta de Lope de Estúñiga, Gómez Manrique, Antón de Montoro, Carvajal i un o dos casos més. Podem dir, per tant, que tot just hem extret uns granets de sorra d'una pedrera que sembla inesgotable. Donem la benvinguda, doncs, a l'edició aquí ressenyada, perquè amplia el cercle dels poetes selectes que han rebut una atenció monogràfica i, podem dir-ho d'entrada, rigorosa.

Comencem fent una ullada a l'índex, que ens permetrà formar-nos una idea de l'estructura, ben clàssica, del llibre: un estudi biogràfic examina els problemes històrics i documentals de Tapia; l'estudi textual aborda la tradició manuscrita del poeta; un estudi retòric permet entendre algunes característiques formals de les poesies; l'edició dels textos, amb notes breus i aparat crític, és senzilla i acurada; finalment, abans de la bibliografia, un apèndix permet recollir una selecció de documents d'arxiu, que es presenten convenientment anotats.

La figura de Tàpia va sortir a la llum el 1932 gràcies a Francesca Vendrell, qui, en una sèrie d'articles que encara són imprescindibles (en bona mesura perquè ningú més hi ha tornat a treballar a fons), va estudiar el cercle poètic establert a Nàpols entorn de la cort del rei Alfons el Magnànim. En aquests treballs, Vendrell va aprofundir en la biografia de Pedro de Santafé, Juan de Dueñas i Juan de Tapia, l'autor que ara ens ocupa. És ben eloqüent que, setanta anys després, tot just ara aparegui la primera edició crítica d'un d'aquests tres poetes fonamentals, que pertanyen a un cercle d'un interès inqüestioble, tan per la seva relació esporàdica amb l'humanisme i la poesia de Petrarca com pel seu interès purament estètic. L'incentiu principal que ens anima a llegir i estudiar Tapia, diguem-ho amb claredat, és el seu interès històric i cultural.

Tapia va néixer segurament a principis del segle XV i va morir després de 1461. Potser va servir de jove a la cort de Castella, però això no ho sabem del cert. Sí que sabem, però, que als anys vint, com van fer molts altres cavallers i funcionaris, va deixar-se seduir pels projectes mediterranis del rei Alfons i des d'aleshores va mantenir-se fidel al monarca i als seus descendents. En efecte, quan Nàpols fou conquerida, Tapia s'hi va instal·lar, va freqüentar la cort, va escriure versos i va guanyar-se la castellania de Tropea. Aquesta és, bàsicament, tota la infor-

mació de què disposem, i és la que el lector trobarà en aquest llibre.

L'edició de Giuliani posa ordre en aquestes poques dades (que es resumeixen en una vintena de documents i vint-i-dos poemes d'autoria segura), n'aclareix les confusions biogràfiques que s'havien anat repetint des dels estudis de Vendrell i ofereix els textos amb claredat i correcció. Aturem-nos, però, en les seves aportacions. Ja hem dit que els documents d'arxiu que coneixem sobre Tapia són una vintena, la major part dels quals apareixien als articles de Vendrell i a les *Fonti aragonese* publicades entre 1957 i 1967. Giuliani n'ofereix un de nou que ha trobat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) i que ja havia ressenyat Josep Llaris en els índexs manuscrits que es troben a la sala de lectura de l'ACA El document té certa importància perquè deixa clar que Tapia va rebre la castellania de Tropea el 1445 i que, quan en algun poema s'adreça a les *damas de Turpía*, està parlant d'aquesta localitat napolitana. Giuliani, a més de treure a la llum aquest document, revisa els que ja es coneixien, corregeix les lectures errònies que se n'havien fet i publica els que es conserven a l'ACA. (Hauria estat interessant que l'editor també hagués publicat els documents que es troben a Nàpols.)

La poesia completa de Tapia s'ha conservat en tres manuscrits, un dels quals té una importància secundària. No és molt habitual que un mateix poema de Tapia s'hagi copiat en més d'un cançoner. Aquesta transmissió única de la major part dels textos és una pèssima notícia per a l'editor, que es troba desamparat davant dels errors dels copistes. Giuliani, tot i aquestes dificultats, ha sabut resoldre molts dels problemes textuals amb què s'ha trobat.

El lector que hagi arribat fins aquí sospitarà que la qualitat del llibre és enorme. Tot i això, alguns detalls, certament menors i que podrien atribuir-se a l'editorial, enterboleixen l'enorme qualitat d'aquest llibre. Els documents en català, per exemple, no sempre estan transcrits amb tots els escrúpols que hom esperaria, fins al punt que qualsevol lector català dissentiria dels criteris d'accentuació, puntuació i, de vegades, transcripció. La puntuació tampoc és perfecta en el cas dels poemes, que estan escrits en castellà. D'altra banda, moltes de les referències creuades que remeten a números de poema i vers no coincideixen amb el text que l'editor volia citar. Ens fem ressò d'aquests punts foscos perquè aquests lapsus es repeteixen sovint i ens fan pensar que al llibre li ha mancat una bona correcció de proves. D'altra banda, sorprèn que alguns criteris d'edició que s'anuncien al pròleg s'incompleixin en els textos editats. N'és un bon exemple l'ordre de les poesies, ja que en teoria aquestes es presenten «en el orden en que aparecen en los cancioneros» (p. 31), però els poemes V i VI ho desmenteixen. Aquestes observacions, fetes amb tota cordialitat, neixen de la certesa que servirien de ben poc si s'adrecessin a un llibre amb defectes greus; en canvi, potser seran d'utilitat si complementen un llibre que és, per mèrits propis, un encert en tots els sentits.

FRANCISCO J. RODRÍGUEZ RISQUETE

SOBRE LES CORTS MEDIEVALS

M. Aurell, *L'Empire des Plantagenêt (1154-1224),* Paris: Perrin, 2003, 406 pp.

***The Court Reconvenes: Courtly Literature Across the Disciplines,* ed. B. K. Altmann i C. W. Carroll, Woodbridge: Brewer, 2003, 384 pp.**

Ramon Llull, *Començaments de filosofia*, ed. F. Domínguez i M. E. Gisbert Calduch, Palma de Mallorca: Patronat Ramon Llull (NEORL, 6), 2003, XLI + 194 pp.

Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet
Arnau de Lieja

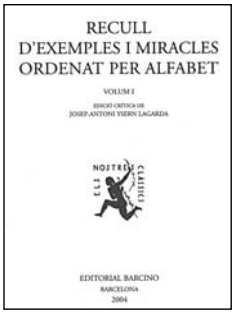

ed. Josep-Antoni Ysern Lagarda Barcelona, Barcino (Els Nostres Clàssics, B 23-24), 2 vols., 2004, 373 i 366 pp.

Sovint a les classes universitàries de literatura medieval ens hem d'enfrontar amb una pregunta temible: les obres científiques, les obres de pràctica religiosa, els tractats marítims o fins i tot les obres catalanes de Ramon Llull, Arnau de Vilanova o Francesc Eiximenis (posem pel cas) són «Literatura»? Respondre-hi és difícil i fàcil alhora. Diguem només, per fer-ho ràpid, que la idea de «literatura» i de «literari» que hem heretat del Romanticisme no es pot aplicar degudament a escriptors que no la concebien i que, per tant, no la tenien en compte quan escrivien les seves obres. En aquesta època és més correcte parlar de «cultura escrita» més que no pas de «literatura».

L'obra que ara ressenyem és un cas ben particular del que acabo de dir. En realitat és una mescla ben interessant entre un manual pràctic i el que en podríem anomenar anacrònicament «creació literària»: un volum on es presenta un ampli recull de contes o exemples que anava destinat principalment a ajudar els predicadors a preparar sermons persuasius. Anem una mica endarrere. A mesura que les ciutats europees anaven creixent durant els segles XII i XIII, l'Església es va adonar que

calien noves forces i noves estratègies per poder fer arribar el seu missatge a la població urbana. Les forces serien les noves ordes mendicants (dominicans, franciscans i carmelites), que van néixer amb una clara vocació urbana; les estratègies passaven sobretot per la transformació del sermó en una eina eficaç amb el públic ciutadà, adaptant i millorant els mecanismes que durant segles havien seguit els monjos dels monestirs allunyats del món. Els mendicants, doncs, van transformar profundament el concepte de predicació i el de sermó i van escriure manuals molt detallats, inspirats en la retòrica tradicional, per ensenyar a fer-ne de manera efectiva.

A mesura que s'escrivien aquestes arts de predicar (Eiximenis en va escriure una d'excepcional, l'*Ars praedicandi populo*) també s'anaven creant altres eines imprescindibles per al predicador: les llistes de matèries predicables (*distinctiones*) i els reculls d'historietes exemplars (*exempla*) per il·lustrar el sermó. El llibre que ens ocupa, escrit per Arnau de Lieja cap a 1308, és un bon testimoni d'aquests reculls d'històries útils per ser integrades als sermons. L'obra duu per títol original *Alfabetum narrationum*, i aquesta edició en presenta el text conservat, en traducció catalana, en un manuscrit de mitjans del quatrecents intitulat *Recull d'exemples i miracles ordenats per alfabet*. L'*Alfabetum* és una col·lecció de petites històries morals, ordenades alfabèticament a partir d'una etiqueta temàtica que les encapçala (Abat, Accídia, Avarícia, etc.). El predicador podia localitzar qualsevol d'aquestes històries pel seu tema i adaptar-la fàcilment a la seva prèdica.

Vegem l'exemple 355, un dels més breus del recull. Duu per lema llatí «El jutge que jutja injustament ha de ser castigat», i se'ns indica que és un exemple procedent d'Elinandus. El títol català, gairebé tant llarg com el text, és: «Eximpli con lo ffill de Ciro, rey de Pèrsia, féu escorxar un jutge perquè havie jutjat no justement». El text, finalment, diu: «Segons que recompte Elinando, lo fill de Ciro, rey de Pèrsia, quant fou rey trobà e sabé que un jutge havie jutjat contre dret e, per ço, lo féu scorxar. E de lla dita pell féu fer una cuberta de una cadira, en la qual seyla sigueren los jutges que aprés vengueren per tal que, veent ells la dita pell, los recordàs de no jutjar injustement». Com es veu clarament, és només un esbós que el predicador havia d'amplificar en el seu sermó. En altres casos, les històries hi estan més desenvolupades, com als exemples 371 (sobre Carlemany), 596 (un miracle de la Verge) o 683 (sobre la mort de Simó mag), i són contes, en alguns casos, interessantíssims i molt ben escrits.

Josep-Antoni Ysern Lagarda, professor de la Universitat Nacional d'Educació a Distància, ha editat i anotat esplèndidament aquest text en dos sòlids volums de la col·lecció Els Nostres Clàssics. El *Recull d'exemples*, conservat al manuscrit 89 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, ja havia estat publicat per Marian Aguiló l'any 1881 (i reeditat el 1901), però aquesta nova edició d'Ysern, fruit de la seva tesi doctoral, està plenament justificada, no només per la gran quantitat de lectures que milloren el text d'Aguiló, sinó també —i especialment— per la gran quantitat de notes i de connexions amb altres reculls d'exemples i amb altres obres de la cultura escrita a la Corona d'Aragó, que fan d'aquesta edició un utilíssim repertori per als investigadors.

L'edició dels set-cents catorze exemples va acompanyada d'un extens estudi introductori on s'explica detalladament què és un *exemplum* i com són els principals reculls (I,8-39), com és la traducció catalana de l'*Alfabetum* i quins problemes presenta (I,39-62), quins temes i motius presenta el *Recull* i les seves connexions literàries (I,63-148); dos apartats tècnics descriuen com és el manuscrit únic i quins criteris d'edició s'han seguit (I,148-151); i un glossari de termes poc usuals, una bibliografia completa i un apèndix amb textos complementaris que ajuden a entendre els mecanismes de traducció del *Recull* clouen els materials de suport (II,287-331).

Un dels aspectes més interessants de l'estudi d'aquesta edició és l'establiment de l'origen del text que tradueix el *Recull*. És ben clar que és una traducció de l'*Alfabetum Narrationum* d'Arnau de Lieja, tot i que «el copista del text català no utilitzés, probablement, cap dels tres manuscrits que hem pogut consultar, sinó algun altre de la mateixa família», i continua «o, si molt convé, alguna versió intermèdia castellana» (p. 57). Ysern també conclou, rebatent algunes aportacions anteriors sobre la comparació del *Recull* amb altres exemplaris hispànics (especialment el *Libro de los enxemplos por ABC* de Clemente Sánchez del Vercial), que «les semblances estructurals [...] no són suficients per conjecturar cap mena de dependència de l'exemplari català respecte del castellà» (p. 58).

En definitiva, aquesta és una bona edició i un bon estudi d'una obra de frontera entre la literatura (o el que passats uns segles en direm com a tal) i les eines de treball i de referència dels intel·lectuals de l'Edat Mitjana. Aquests dos volums, d'una banda, serviran d'excel·lent orientació a les lleixes dels estudiosos de la cultura catalana medieval i, de l'altra, faran les delícies dels lectors que vulguin submergir-se en la candidesa, la comicitat i la delicadesa dels seus contes, dels seus exemples i de les seves narracions, en definitiva d'aquells lectors que els vulguin llegir com si es tractés de veritable i delectable literatura.

SADURNÍ MARTÍ

Col·laboradors

Lola Badia (Barcelona, 1951), és catedràtic de Literatura Catalana a la Universitat de Barcelona, després d'haver ensenyat a les Universitats Autònoma de Barcelona i de Girona. Ha treballat sobre poesia antiga, des del *Cançoneret de Ripoll* a Ausiàs March, i també s'ha ocupat dels escriptors en prosa dels segles XIII i XIV, com Bernat Metge, Joan Roís de Corella o l'Anònim del *Curial e Güelfa*. El perfil literari de Ramon Llull i la seva obra divulgativa en llengua vulgar és un altre dels seus temes d'especialització.

Francesc J. Gómez (Barcelona, 1971). Llicenciat en filologia catalana a la Universitat Autònoma de Barcelona, on també cursà estudis de filologia clàssica. Ha estudiat tercer cicle a la Universitat de Girona i actualment prepara com a tesi doctoral una edició crítica del *Tractat de les penes particulars d'infern* de Joan Pasqual. Els seus treballs se centren en la teoria literària medieval i en la poesia catalana del segle XV. És professor associat a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Pep Valsalobre, apotecari i filòleg, és professor de Literatura Catalana Moderna a la Universitat de Girona i membre investigador de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes. Els seus estudis tracten sobre història de la literatura catalana del període modern en tots els seus gèneres, sobre els quals ha publicat articles, llibres i publicacions de caràcter docent; ha editat alguns volums d'estudis miscel·lanis d'història de la llengua i de la literatura catalanes. Participa en diverses línies de recerca i, juntament amb altres investigadors, elabora projectes de difusió acadèmica i editorial de la cultura i literatura catalanes de l'edat moderna.

Stefano Asperti. Catedràtic de Filologia i lingüística romànica a la Universitat de Roma «La Sapienza». S'ha dedicat sobretot a la recerca sobre els modes de creació (o producció), de transmissió i de recepció dels textos romànics medievals, amb especial atenció a la lírica cortesa (francesa, occitana, italiana, catalana i gallegoportuguesa) i als aspectes musicals i d'execució. És l'autor dels llibres *Il trovatore Raimon Jordan* i *Carlo d'Angiò e i trovatori,* i el director de la *Biblioteca Elettronica dei Trovatori*.

Miriam Cabré (Barcelona, 1966). Llicenciat en Filologia Catalana a la Universitat Autònoma de Barcelona i doctor per la Universitat de Cambridge. Ha treballat al Warburg Institute (Londres) i actualment té un contracte Ramón y Cajal a la Universitat de Girona. S'ha ocupat de l'obra de Cerverí de Girona, de la qual prepara una edició, i de la poesia catalana del XV. Forma part de l'equip assessor del *Repertorio informatizzato dell'antica letteratura catalana* (www.rialc.unina.it), i coordina l'*Espai Narpan de Literatura i Cultura Medieval* (www.narpan.net).
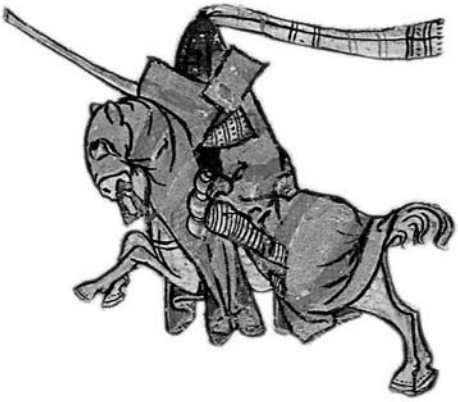
Lluís Cabré (Barcelona, 1959). Doctor en Filologia Catalana i professor a la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha publicat diversos treballs sobre autors com ara Ramon Llull, Ausiàs March, Bernat Metge i sant Vicent Ferrer, i sobre la poesia dels segles XIV i XV. Va editar l'obra de Pere March (1993), alt funcionari a la cort d'Alfons el Vell, fill de l'infant Pere.